

LOLA BADIA

LA FILOSOFIA NATURAL DE GUILLEM DE CONCHES EN CATALÀ

“Ex omnibus igitur his similitudinibus DEI est essentia ipsius ignis constituta.” (Ramon Llull, *MOG*, III, pàg. 354.)

I. CONTEXT CULTURAL

Me n'amagaria en va: l'estímul que m'ha dut a interessar-me pel tema d'aquest treball em ve del lullisme i, més concretament, del lullisme atent a la filosofia natural i a la cosmologia del beat proposat per Frances Yates i per Robert Pring-Mill i que d'altres han desenrotllat més recentment¹. Diré, però, tot d'una, que no em mou cap propòsit

1. Em compto entre els qui creuen que aquesta orientació de la recerca sobre el pensament de Ramon Llull trepitja terreny sòlid. Els dos treballs de Frances Yates, *The art of Ramon Lull: an approach to it through Lull's theory of the elements* i *Ramon Lull and John Scotus Erigena*, publicats originàriament al “Journal of the Warburg and Courtauld Institutes”, respectivament XVII, 1954, i XXIII, 1960, es poden llegir ara al primer volum dels *Collected essays* de l'autora, que es titula *Lull and Bruno*, Londres, 1982. La versió catalana d'aquests estudis (1985) ha estat publicada per l'editorial Empúries de Barcelona, amb pròleg de L. Badia. Entre els treballs de Pring-Mill citarem: *The Trinitarian world picture of Ramon Lull*, “Romanistisches Jahrbuch”, VII, 1955-1956, pàgs. 229-256; *El número primitivo de las dignidades en el “Arte General”*, “Estudios Lulianos”, I, 1957, pàgs. 309-334, i II, 1958, pàgs. 129-156; *Entorn de la unitat del “Llibre d'amich e amat”*, “Estudis Romànics”, X, 1962-1967, pàgs. 33-61; *La estructura del “Liber de natura” del beato Ramón Lull*, “La filosofia della natura nel medioevo”. Atti del Terzo congresso internazionale di filosofia medievale, Milà, 1966, pàgs. 566-575; *The analogical structure of the Lullian Art, à Islamic philosophy and the classical tradition*, Oxford, 1972, pàgs. 315-326; *El “recontaments” de l’“Arbre Exemplifical” de Ramon Llull: la transmutació de la ciència en literatura*, “Actes del Tercer col·loqui internacional de llengua i literatura catalanes”, Oxford, 1976, pàgines 311-324, i, sobretot, *El microcosmos lullà*, Palma de Mallorca, 1961. Cal destacar tam-

escabellat i secret de suggerir que la famosa connexió neoplatònica encara no del tot precisada² de la filosofia natural de Llull pot apuntar cap al *Dragmaticon philosophiae* de Guillem de Conches més que no pas al *De divisione naturae* de Joan Escot Eriúgena, com va sospitar Frances Yates³: Déu me'n guard. Molt més prudentment, procuraré de desempolsar la vella traducció catalana de la segona *summa* didàctica del mestre chartrià i de posar sobre la taula algunes dades i algunes reflexions que se m'han fet avinents mentre ho feia: que els orígens de certs sectors del pensament de Ramon Llull no tinguin res a veure⁴ amb el text concret de Guillem que m'ocupa no vol dir que

bé el paper dels treballs de Michela Pereira i d'Anthony Bonner (d'aquest darrer és de capital importància sota tots els punts de vista l'antologia *Selected works of Ramon Llull*, 2 vols., Princeton, 1985). El número XIX de la revista "Randa", de pròxima aparició, recull articles d'aquests darrers estudiosos i la primícia d'un treball de Josep Maria Ruiz Simon sobre els fonaments cosmològics de les Arts lul·lianes, al qual tindrè ocasió de fer referència més avall.

2. No és exagerat de dir que el problema més greu que planteja Llull als seus estudiosos és el de les fonts del seu pensament; d'ençà que J. N. Hillgarth, a *Una biblioteca cisterciense medieval, la Real (Mallorca)*, "Analecta Sacra Tarraconensia", XXXII, 1959, pàgs. 81-191, i *La biblioteca de la Real: fuentes posibles de Llull*, "Estudios Lulianos", VII, 1963, pàgs. 5-17, va mostrar quins eren els fons bibliogràfics de què hauria pogut disposar Ramon en els obscurs anys del seu aprenentatge (1265-1274), l'atenció dels investigadors s'ha desplaçat de Mallorca a Montpeller, on Llull hauria pogut adquirir una informació molt més acostada al món de les ciències mèdiques i naturals. Cal tenir present, d'altra banda, que la informació de base de Llull anava canviant i enriquint-se al llarg dels anys i dels viatges del nostre autor, com apunta Jordi Cayà a *El ambiente científico de Montpellier en los siglos XIII y XIV*, "Estudios Lulianos", XXI, 1977, pàgs. 59-68. Vegeu també el seu *La formació de Llull i les fonts del seu pensament*, "L'Avenç", 64, octubre de 1983, pàgs. 44-47. Ruiz Simon, a l'article citat al final de la nota anterior, apunta la idea que Llull va corregir la seva inicial cosmologia aristotèlica amb una cada cop major adhesió a postulats neoplatònics (ell parla de "franciscanisme filosòfic"); això podria delatar la seva entrada en contacte amb una certa bibliografia a partir de la primera estada a Montpeller (1275).

3. Aquesta és la conclusió profusament raonada per Frances Yates al segon dels seus dos articles fundacionals citats a la nota 1, que va merèixer un comentari de R. Pring-Mill, *Ramón Llull y la "De divisione naturae"*, "Estudios Lulianos", VII, 1963, pàgs. 167-180. Pring-Mill expressa algunes reserves a la idea que l'obra del monjo irlandès del segle IX, completament anterior a l'entrada de l'astrologia-astronomia de font àrab a Europa, ben coneguda del beat, pugui ser la font única de temes tan fonamentals en Llull com la funció de causes actives de la creació atribuïda a les Dignitats divines i el paper dels quatre elements com a principals mitjancers d'aquesta causalitat. Quo Joan Escot sigui un pont possible entre el pensament de Sant Agustí i el del Pseudo-Dionís, per una banda, i el de Llull, per una altra, no vol dir que no hi hagi altres vies paraHeles. Pring-Mill proposa dues coses: buscar altres possibles connexions neoplatòniques i aclarir exactament els termes de la teoria elemental en Llull. Les semblances entre el *De divisione naturae* i Llull no són, en definitiva, excloents. Afegim només que, com explica la pròpia senyora Yates, l'obra de Joan Escot era molt poc divulgada als temps del beat; estic convençuda que la connexió neoplatònica existeix i que, a més, es troba en textos de circulació fàcil, dels quals per força hem de poder tenir notícia. D'altra banda, en les enciclopèdies de divulgació de la mena de la que tracto aquí afloren constantment explicacions dels mecanismes cosmològics que un pensador sistemàtic com Llull hauria pogut caçar, desenrotllar i organitzar pel seu compte.

4. No estic gens convençuda que calgui excloure en bloc el material de l'escola de Chartres entre els possibles candidats a fonts del neoplatonisme lul·lià. Vegeu la nota 27 per a les diferències de to literari entre la literatura chartriana i la lul·liana.

no sigui convenient de desbrossar antics camins que creuen zones properes a les suposades fonts del beat. Jo no descartaria que un bon dia no hi puguem descobrir una dreuera ⁵.

No constitueix precisament una novetat constatar que existeix una versió catalana medieval del *Dragmaticon philosophiae* de Guillem de Conches; Torres Amat ja hauria recollit de forma *sui generis* la notícia traient-la de l'antic inventari dels béns del rei Martí ⁶. El benemèrit compilador, dit sigui de passada, més que una obra traduïda hi veia un original català, de manera que proposa un fantasmal autor Gem de Conques que pot haver fet ballar el cap a més d'un lector de les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico* ⁷. Dic que Torres Amat "hauria recollit" la notícia, perquè no és absolutament segura la identificació duta a terme per Pere Bohigas ⁸ entre la *Summa de philosophia* de Guillem de Conches, que figura a l'inventari del rei Martí, i el text del *Dragmaticon*, la versió catalana del qual se'n ha conservat, com veurem, en dos manuscrits de la Biblioteca Nacional de París. Tant

5. Hem de reconèixer que la investigació sobre aquestes qüestions s'ha mogut en un terreny amb uns marges d'incertesa enorme; vegeu el que he comentat a les notes anteriors i l'*Excursus* de la 17. Quan parlo de dreuera, més que en una font d'inspiració concreta i precisa per al neoplatonisme lullià, penso en uns *corpus* de textos presents en els ambients montpellerencs i parisencs (?) de les darreres dècades del xiii que continguin de forma prou explícita idees tals com la del paper causatiu de les Dignitats i el dels clements com a instruments d'aquesta acció, tot emmarcat en un context assimilable pel beat; vegeu, per exemple, la nota 14.

6. Jaume Massó Torrents, *Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó*, "Revue Hispanique", XII, 1905, pàg. 419, núm. 35 (fol. 6): "Item vn altre libre appellat *Suma de filosofia* en cathala scrit en paper ab posts de paper engratades cubert de cuyro vermell empremtades ab sos tancadors de bagua e de boto lo qual comença en vermello «In nomine domini» e del negre «En nom del pare» e faneix en vermello «Per mestre Gem de Conques anorman»."

7. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, 1836; facsímil Barcelona-Sueca, 1973, pàg. 283: "GEM DE CONQUES (M.) *Summa de filosofia*. Ms. en catalan, que empieza: *En nom del pare etc.* Bih. de D. Martín n. 35." Vegeu també pàg. 714, s. v. *Summa de filosofia*.

8. Pere Bohigas, *El repertori de manuscrits catalans de la institució Patxot*. Missió de París. Biblioteca Nacional (1926-1927), "Estudis Universitaris Catalans", XI, XII i XIII, ara a *Sobre manuscrits i biblioteques*, Barcelona, 1985, pàgs. 98-99: "*Dragmaticon Philosophiae*. — De la traducció catalana d'aquesta obra de Guillem de Conches, encara inèdita, se'n conserven a París dos manuscrits. El ms. esp. 225 (*anc. fonds* 8164; Colbert, 5504) és del segle xv, amida 222 per 132 mm., i té 148 folis. Comença en el foli 1r.: «A[c]i es comensament d'un liure... domini nostri dei, qui fecit celum et terra[m] beate gloriose senperque uirginis marie. Incipit suma de philolophia [sic] in vulgari et cetera. En nom del pare e del fill e del sant sperit. Tu honrador duc de normandia...» L'altre manuscrit del *Dragmaticon philosophiae* és l'esp. 473, procedent de la Colòmbina. Entrà a la Biblioteca Nacional en 1885, amida 288 per 205 mm., i té 89 folis de paper. L'escriptura és del segle xv, i està mancat de final. Les darreres paraules són aquestes (foli 89v.): «Encara si era plana la ciutat qui es posada en orient auria aconsemps mat[i] e mig dia car despuys qu'ela apparia de sobre...» Correspon al capítol *Falsa sentència d'alcuns qui dixeren que la terra era plana.*" A la nota 76 de la pàg. 99 Bohigas identifica aquesta traducció amb la de l'inventari del rei Martí citada per Torres Amat.

la *Philosophia Mundi*, en efecte, del docte chartrià, com el seu *Dragmaticon* són "summes de filosofia" prou divulgades⁹, i els *incipit* "In nomine domini", "En nom de Déu", registrats a l'inventari del rei Martí, certament no poden ser presos com a proves determinants. Entra dintre del possible, doncs, que l'única informació a l'abast sobré la versió catalana del *Dragmaticon philosophiae* de Guillem de Conches siguin els dos manuscrits conservats a París i donats a conèixer per primer cop per Alfred Morel-Fatio¹⁰, a saber, l'espanyol 225, que anomenem d'ara endavant A, i l'espanyol 473, que serà el nostre B.

Aquestes observacions van encaminades a subratllar l'aïllament contextual en què se'ns presenta la versió catalana del *Dragmaticon*; llevat de la notícia de l'inventari del rei Martí, del fet que el colofó d'A esmenta Barcelona (vegeu la nota 10) i que B, segons que sembla, va formar part de la Biblioteca d'Hernando Colón¹¹, no tenim ara com

9. Per a Guillem de Conches i la seva difusió, a més del clàssic estudi de la *Histoire littéraire de la France*, XII, pàgs. 456 i segs., vegeu l'edició d'Édouard Jauneau de les *Glosae super Platonem*, París, 1965; T. Gregory, *Anima Mundi: la filosofia di Guglielmo di Conches e la scuola di Chartres*, Florència, 1955, i P. Dronke, *Fabula*, Leiden, 1974. Existeix una tesi de Clotilde Picard-Parra que conté estudis i una edició crítica del *Dragmaticon*, presentada el 1943 a l'École Nationale des Chartres, que no he vist. D'aquesta estudiosa vegeu també *Une utilisation des "Questiones naturales" de Sénèque au milieu du XIIIe siècle*, "Revue du Moyen Âge Latin", VI, 1949, pàgs. 115-126. Dóna una idea molt precisa de la popularitat del *Dragmaticon* el treball d'A. Vermet, *Un remaniement de la "Philosophia" de Guillaume de Conches*, "Scriptorium", I, 2, 1947, pàgs. 243-259. A les pàgines 255-258 del treball hi ha una llista de seixanta-set manuscrits del *Dragmaticon* on es troba l'esment de dos d'ibèrics. Aquesta llista completa la de L. Thorndike al vol. II de *A history of magic and experimental science*, pàgs. 63-65. També cal tenir en compte les pàgs. 50-62 per a l'afer de la polèmica suscitada per Guillem de Saint-Thierry a propòsit de certs punts de la *Philosophia Mundi*, posteriorment corregits pel propi Guillem de Conches al *Dragmaticon* (vegeu *De erroribus Guillelmi de Conchis*, a *PL*, CLXXX, cols. 333-340). He llegit la *Philosophia Mundi* a *PL*, CLXXII, cols. 39-102 (on és atribuïda a Honorí Augustodunensis), i a *PL*, XC, cols. 1127-1178 (on és atribuïda a Beda el Venerable). Aquestes atribucions i el fet que es tracti de dues versions clarament manipulades d'un mateix text és una prova excel·lent de la popularitat d'aquest text de Guillem de Conches. També n'existeix una edició moderna de Gregor Maurach, Pretòria, 1974.

10. *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais de la Bibliothèque Nationale de Paris*, París, 1892, pàg. 30; aquí es dóna notícia del ms. esp. 225. L'explicit fa: "la darrera edat és... volca de LXXX anys que es freda e humida don... els homes se desvien... calor natural es mortra... com pus viure, as... Deus nos do al ome... bona vida al servex. Finito libro... Acabada es aquesta [f]ilosofia feyta per [Guillem] de Conques nor[man]. Barçalona. Faqua (ou Jaqua)". Morel-Fatio afegeix: "Les deux derniers chapitres son écrits a petites lignes au milieu de la page et le sens ne suit pas d'une ligne à l'autre. L'exemplaire qui a servi d'original au scribe présentait probablement des lacunes à cet endroit." A la pàg. 354 hi ha la notícia de l'esp. 473; aquí és on Morel-Fatio, citant el llibre d'Henry Harris, *Grandeur et décadence de la Colombine*, París, 1885, pàg. 39, afirma que el còdex va pertànyer al fons d'Hernando Colón.

11. No m'han aportat ulteriors clàrificacions sobre l'afer esmentat al final de la nota anterior ni el treball de T. Marín Martínez, *Obras y libros de Hernando Colón*, Madrid, 1970, ni el *Catalogue of the library of Ferdinand Columbus*. Reproduced in facsimile from the Unique Manuscript in the Columbine Library of Seville by A. M. Huntington, Nova York, 1905; reprint de 1967.

ara la menor pista que ens permeti de reconstruir l'ambient intel·lectual concret que va propiciar la vulgarització d'aquest tractat de filosofia natural chartriana. D'aquí que se'm congelin les veïtats lullianes; entre altres coses, tots dos manuscrits són del xv, i, per molt que el text sembli anterior a aquest segle (vegeu més avall), mai no gosariem fer-lo recular més enllà del regnat del Cerimoniós¹². D'altra banda, fins ara només conec dos manuscrits llatins del *Dragmaticon*, conservats actualment a la península: un de la Biblioteca Nacional de Madrid¹³, que és del xiv, i un de l'Arxiu Capitular de Tortosa, del xii, el qual és de bella factura i es troba en perfecte estat de conservació¹⁴.

L'absència de Guillem de Conches de la biblioteca del marquès de Santillana, pel seu cantó, també sembla¹⁵ tancar alguns camins,

12. Tots els autors situen l'inici del gran període de les traduccions catalanes medievals a partir de 1350. Vegeu, per exemple, J. Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, I, Barcelona, 1984, pàgs. 141 i segs.

13. Vegeu el treball d'A. Vernet citat a la nota 9, pàg. 256: "28. Madrid Bibl. nac. Res. 28 (xive s.; Allemagne). 'Philosophia: Quaeris venerande dux.'" A la nota 35 hom remet a J. Domínguez Bordona, *Manuscritos con pinturas*, vol. I, Madrid, 1933, pàg. 320, n. 820, i lám. 268 (f. 1).

14. Vegeu el mateix treball citat a la nota anterior, pàg. 257: "59. Tortose Bibl. capit. 144 (xii s.). 'Philosophia ultima.'" La notícia figura també a E. Bayerri, *Los códigos medievales de la catedral de Tortosa*, Tortosa, 1962, pàgs. 307-308, i a la *Checklist of manuscripts microfilmed for the Hill Monastic Manuscript Library*, vol. II, Spain, compiled by J. G. Plante, Hill Monastic Manuscript Library St. John's Abbey i University Collegeville (Minnesota), 1978, pàg. 219. Una massa ràpida ullada a aquest venerable còdex m'ha permès d'observar que la seva primera part, unes *Alexandri papae III Constitutiones*, sortides del mateix taller que el nostre *Dragmaticon*, formen un cos a part cosit al gruix de plects de pergami que contenen sense solució de continuïtat l'obra de Guillem que ens interessa i el *Liber Chirurgiae* de Constantí l'Africà. Les *Constitutiones* del papa Alexandre III són un text jurídic adreçat al bisbe de Salerno, i Constantí l'Africà, el traductor d'obres mèdiques àrabs de l'escola d'aquella ciutat, clarament usat pels chartrians (un exemple a la nota 17) i citat per Llull (fct realment notable en un autor enemic d'esmentar les seves fonts: vegeu Michela Pereira, *Le opere mediche di Lullo in rapporto con la sua filosofia naturale e con la medicina*, "Estudios Lulianos", XXIII, 1979, pàgs. 25-26). És una pena que el *Liber Chirurgiae* sigui un tractat pràctic sobre les sagnies i l'ús de les ventoses, despulat de tota vesta teòrica. El text del *Dragmaticon* del manuscrit tortosí és complet i no porta indicació de llibres; en canvi, com a la traducció, hi trobem rúbriques en vermell de caràcter temàtic, calderons i capitals que fragmenten el contingut. Hem pogut comprovar que les divisions del text català són bastant diferents de les del manuscrit tortosí. Suposem que, malgrat el silenci de Bayerri i de les seves fonts en aquest punt (*Los códigos*, pàgs. 43-47), el nostre manuscrit és de procedència francesa, com molts dels còdexs tortosins; és sabut que al nucli inicial dels majoritàriament litúrgics, arribats el 1151 de Sant Ruf d'Avinyó, se n'hi van anar afegint d'altres de la mateixa procedència fins a la primera meitat del xiii. Esbrinar els orígens del manuscrit tortosí segurament seria el camí per a l'aclariment de molts punts obscurs relacionats amb la circulació durant el xii i el xiii de la ciència mèdica de Salerno i la filosofia natural neoplatònica al sud de França i a la Corona d'Aragó. Per a l'atribució del *Liber Chirurgiae* a Constantí i el seu lloc en el *Pantegni*, vegeu Thorndike, *A history*, obra citada a la nota 9, vol. I, pàgs. 746-749, i G. Sarton, *Introduction to the history of science*, vol. I, Baltimore, 1927; reprint: Nova York, 1975, pàgs. 769 i segs.

15. M. Schiff, *La bibliothèque du marquis de Santillana*, Paris, 1905; vegeu, però,

verbigràcia els que ens durien a l'anomenat pre-renaixement ibèric del xv. I és que el *Dragmaticon* sembla més aviat apreciat com a obra estrictament "científica" que no pas filosòfica en sentit "humanístic", malgrat la molta literatura "moral" que conté a favor del saber dels antics, tan ric i oblidat pels moderns¹⁶. Això és el que fa pensar també el saqueig de les idees cosmològiques de Guillem de Conches que trobem en una obra castellana astrològico-astronòmica atribuïda a Enric de Villena¹⁷.

Que "los naturals" de l'estil dels chartrians eren esmentats com a dipositaris dels grans secrets de natura avançat el xv tampoc no és cap revelació¹⁸; la seva visió del món va gaudir de llarga popularitat, i l'edició del *Dragmaticon* de 1573, feta per un metge¹⁹, no és més que

l'esment de Guillem entre els llibres del rei Martí (nota 6) i en un inventari de 1445 publicat per Bohigas a *Sobre manuscrits*, citat a la nota 8, pàg. 274.

16. Vegeu el text del *Dragmaticon* reportat a l'Apèndix, rúbrica [10], i, més avall, les notes 28 i 29.

17. *Tratado de astrología*, atribuïdo a Enrique de Villena. Edició de Pedro M. Cátedra, introducció de Julio Samsó, Barcelona, 1983. Vegeu l'anotació al text pel que fa a les fonts i concretament als préstecs de la *Philosophia Mundi*. A la introducció de Julio Samsó, tan tècnica i documentada, s'esmenta Ramon Llull molt de passada a la pàg. 31, a propòsit de la teoria elemental del pseudo-Villena. El text castellà proposa la identificació de cada element amb la seva qualitat essencial, alhora que descriu els graus de composició de cada un: "el fuego tiene quatro grados de calentura, que es su esencia, tres grados de tierra e dos grados de ayre e uno de agua", pàg. 112, 15-17. La nota d'aquesta pàgina ens adverteix que aquesta descripció dels graus és galènica i que no apareix a Guillem de Conches, però sí al *Colliget* d'Averrois; a la pàg. 31 de la Introducció, en canvi, llegim: "esta identificación [i.e. de sequedad = tierra, humedad = aire, etc.] aparece también del mismo modo en la terminología utilizada por Ramon Llull". Si ho he entès bé, aquí la connexió lulliana rau en la diferència entre la qualitat "pròpia" o essencial de cada element i l'"apropiada" o secundària present en el quadrat de les oposicions dels elements segons Llull, reproduït en la majoria d'articles de Pring-Mill citats a la nota 1. Sembla que aquesta distinció presumptament lulliana, però, és implícita en aquest passatge de la *Philosophia Mundi* que es remet a Constantí l'Africà: "Vel secundum Constantinum: cum sint ista [elementa] quattuor, et in unoquoque duae qualitates, unam habent singularem es se, alia ex alio. Ignis ex se calidus est, siccus ex terra... Quod vero in unoquoque est, ex se, plus in eo prevalet, quam quod ex alio est", *PL*, CLXXII, col. 55. Potser no hem d'imaginar, doncs, com F. Yates (*Llull and Bruno*, op. cit. nota 1, nota 28 de la pàg. 225), el desenrotllament lullà d'una idea aristotèlica procedent del *De generatione et corruptione* sense tenir present algun intermediari, com ara el binomi Constantí-Guillem, ben conegut pel pseudo-Villena. Per a la supressió que opera Llull de les qualitats no canòniques (cf. la figura de la rúbrica [23] de l'Apèndix) vegeu la meua edició d'El "*Libre de definicions*", *opuscle didàctic lullà del segle XV*, Barcelona, 1983, nota 9 de la pàg. 40.

18. "Als naturals no par que fer-se pusquen / molts dels secrets que la deytat estoja", Ausias March, poema XVIII, 49-50, edició Bohigas, vol. II, pàg. 68. Clarament cal rectificar la lectura tradicional d'aquests versos.

19. *Dialogus de substantiis phisicis* ante annos ducentos confectus a Vuilhelmo Aneponymo philosopho, item libri tres incerti authoris eiusdem aetatis, edició de Guilielmus Gratarolus, medicus, Estrasburg, 1567; reprint: Frankfurt, 1967. Una traducció italiana moderna del *Dragmaticon* és a *Il divino e il megacosmo*. Testi filosofici e scientifici della Scuola di Chartres, Roma, 1980. L'examen superficial que he dut a terme del manuscrit tortosí del xiv que conté el *Dragmaticon* (vegeu la nota 14) em permet afirmar que el seu text difereix del de l'edició només per molt lleus variants. He comprovat, per

un testimoni tardà del crèdit que tenien. Amadeu Pagès volia relacionar el Món que parla a la *Vesio* de Bernat de So²⁰ amb el neoplatonisme a través del *Roman de la Rose* i d'Alà de Lille; potser no cal relacionar forçosament qualsevol al·lusió a l'*anima mundi* amb aquests textos: prou que hi devia haver d'altres fonts més genèricament filosòfiques per a aquest tema, qui sap si mediatitzades o diversament popularitzades²¹.

Trista sort la dels cosmògrafs chartrians que hom pren molt poc seriosament a les històries de la filosofia i hom margina a les de la literatura: l'atenció amorosa que els han dedicat alguns erudits imaginatius, com Peter Dronke²², d'altra banda, continua deixant descoberts certs sectors dels problemes que plantegen.

En la incertesa sorgeix la temptació, sobretot llegint Guillem de Conches en català; per això he volgut transcriure íntegrament a l'Apèndix d'aquest treball el final del llibre primer del *Dragmaticon* romànic i tot el segon, és a dir, la totalitat de les rúbriques destinades a desenrotllar la teoria elemental, que és el punt de convergència entre el neoplatonisme de Chartres i el de Llull. Així, doncs, posats a deixar-se endur per les aparences, hom pot associar la primera figura de la rúbrica [24] de la meua transcripció alhora amb la "figura elemental" que circula per les arts lul·lianes primitives i amb el fet que el beat numerí les seves figures començant per la primera²³.

Per a la pedra que cau fins al mig de la terra en el supòsit que la bola del món fos foradada de banda a banda, de què es parla a la

exemple, que als llocs on la traducció catalana s'allunya de la versió llatina de l'edició (per exemple, Apèndix, [8], 9) el manuscrit tortosí dona la raó a l'imprès i no a la traducció. Això, d'entrada, atorga fiabilitat al text de Gratarolus i abona la idea que la traducció catalana hagi introduït modificacions substancials de l'original (però és inútil conjecturar des del desconeixement de la transmissió completa). Les il·lustracions del manuscrit tortosí coincideixen *grasso modo* amb les dels nostres i són d'una factura acurada. En matèria de variants m'ha cridat l'atenció la mala lectura del ms. B a Apèndix, [23], 13, que interpreta el mot grec *σουργία*, que tant el ms. A, com Ed, com el manuscrit tortosí transliteren, de forma reconixedora, com a *sirurgia*. Curiosa coincidència amb el títol del tractat mèdic que acompanya el *Dragmaticon* al còdex de Tortosa de què es parla a la nota 14.

20. La "*Vesio*" de Bernat de So. *Poésies provenço-catalanes inédites du manuscrit Aguló*, "Romania", LIV, 1928, pàg. 32, nota 1.

21. Vegeu la bibliografia esmentada a la nota 9, especialment el treball d'A. Vernet.

22. Vegeu el llibre citat a la nota 9, pàg. 10, on diu que té reunits materials sobre "the nature of the primordial chaos..., the nature of matter, or the rôle of the four elements in the cosmogonic process... I have collected many unpublished testimonies, including some that are of the first importance", relacionats amb el món chartrià i derivats i que no publica encara.

23. És una semblança que es redueix pràcticament a la disposició gràfica dels manuscrits.

rúbrica [30], tinc a mà almenys un passatge anàleg del *Tractat d'astro-
nomia* del beat²⁴, el qual situa el forat d'entrada precisament a París.
Finalment, per al text de la rúbrica [14] se m'ocorre una cosa millor:
eliminar les referències a Plató de Guillem i fer-la passar per un ori-
ginal del beat. Heus ací el resultat de la manipulació:

Per què los iii elemens foren creats?

La raó de la belea de Déu demanava que faés aytal món que hom
veés e tocàs per so que hom ab aquestes ii coses amés lo poder e la
saviea e la bonea del seu creador, e temés lo seu poder e que honràs
la sua saviea e que rasemblàs la sua bonea. E con home no podia més
veer senes foc ni tocar senes cosa ferma, cosa ferma és la terra, e per
assò féu fer dos fondamens, so és, lo foc e la terra²⁵.

Com que no se m'oculta que aquesta darrera que he seguit no és
la dreta via ni de demostrar res ni tan sols de produir "semblant de
veritat", que deia l'anostrador de Guillem de Conches, em limitaré a
observar tres coses. En primer lloc, l'aire de família que s'aprecia llegint
certs textos de Llull i certes mostres de literatura cosmològica char-
triana; en segon lloc, que aquest aire de família també es retroba en
altres productes neoplatònics de l'estil dels comentaris del *Timeu*, com
el vell de Calcidi²⁶; en tercer lloc, que la proposta de la senyora Yates
d'imaginar un fil directe entre Joan Escot (o la *Clavis physicae* d'Honori
Augustodunensis) i Llull està tota per debatre (o tota per acceptar)²⁷.

24. "Negen cors qui aje dret moviment à rapòs an moura si matex ni an ésser
mogut. Axí con si a París era .i. forat an lo tera tro a le superfícies dels antípodes, qui
an aquel forat gitava .i. péra, la péra devallaria tro al mig loc del centra e no's mouria
de aquel, car, si o faia, convertir-s'ia la sua ponderositat en levitat." Edició de J. Gayà,
dins de *Textos y estudios sobre astronomía española en el siglo XIII*, Barcelona, 1981,
pàg. 273.

25. Si el tacte i la vista, que depenen respectivament de la terra i del foc, tenen
com a causa final el poder, la saviesa i la bondat divines, som a frec de l'afirmació
lulliana recollida al lema d'aquest article, que sembla ser un dels factors diferencials de
la filosofia natural del beat.

26. Edició J. H. Waszink, vol. IV del *Plato Latinus*, Londres i Leiden, 1975.

27. Vegeu la nota 3. Una cosa que crida l'atenció en la literatura lulliana en relació
a la chartriana és la desaparició de les autoritats. Llull fa *tabula rasa* de les fonts d'in-
formació i construeix sobre les dades; és una actitud que és exactament el contrari de
l'esperit filològic i que caldria relacionar amb el rebuig/oblit lullià de la dimensió his-
tòrica de les coses de què vaig parlar a *No cal que tragats eximpli dels romans*, "Mís-
cellània Pere Bohigas", vol. I, Barcelona, 1981, pàgs. 87-94.

2. DE LA TRADUCCIÓ CATALANA DEL "DRAGMATICON"

He de començar per dir que no he vist els dos manuscrits de París que contenen dues còpies d'una traducció única del *Dragmaticon philosophiae*: he treballat sobre microfilms ampliats, afortunadament molt clars, i no estic, doncs, en condicions d'afegir res de nou al que han escrit Morel-Fatio (vegeu la nota 10) i Bohigas (vegeu la nota 8) sobre l'aspecte material dels dos volums; ni tan sols d'afegir ni un mot a la història d'aquests còdexs, el primer dels quals (A) esmenta al colofó Barcelona i un tal Jaqua (P), copista o possessor, i el segon dels quals (B) va formar part de la Biblioteca Colombina (vegeu la nota 11). En canvi, he comparat els dos textos i una versió de l'original llatí publicada al segle XVI per Guillem Gratarolus (vegeu la nota 19) i he transcrit i editat alguns fragments, operacions que m'han permès de reunir les observacions que segueixen.

El manuscrit A ofereix una traducció íntegra del *Dragmaticon*; el B, en canvi, està mutilat a partir del foli 89v, de manera que manca pràcticament tot el llibre VI de l'obra (només en conserva el pròleg i les dues primeres rúbriques o notes marginals temàtiques). Tant el ms. A com el B van ser copiats respectivament per una sola mà del segle XV i a tota pàgina; la lletra d'A és més angular i acurada que la de B, que tendeix més a la cursivitat. Aquesta major cura d'A també es revela en el traçat de les inicials, les quals manquen a B en tots els casos. Contràriament a l'original llatí que conec, els manuscrits catalans no indiquen l'inici i l'acabament dels sis capítols en què es troba dividida l'obra, i en canvi la van sincopant en breus apartats temàtics, els quals s'expressen en rúbriques d'A i en notes marginals de B; gairebé sempre, però, el contingut d'aquests textos afegits és idèntic. D'aquesta manera el lector pot localitzar fàcilment les qüestions que li interessin, però, en canvi, perden relleu les introduccions de les sis jornades²⁸ (cada llibre correspon a un dia d'estudi; al final de cada un, el filòsof

28. Cal notar que aquestes característiques de la presentació del text les retrobem al manuscrit tortosí (vegeu la nota 14). El *Dragmaticon* és com un *Hexaméron* que, però, no segueix l'esquema del relat bíblic de la creació. Així, el llibre I tracta de la definició de filosofia i de substància, de l'encarnació, dels àngels i dels dimonis i dels elements; el II, dels elements, de la percepció, del moviment dels elements; el III, de la creació dels animals i de l'home, de les estrelles, els onze cels, el zodíac; el IV, dels planetes, les estacions, els equinoccis, els solsticis, els eclipsis; el V, dels terratrèmols i dels fenòmens meteorològics, i el VI, de la terra i de les seves parts, les herbes, l'home i la generació humana, l'home i els tres elements, els somnis, els sentits, l'ànima i el cos, les edats de l'home.

i el duc, el mestre i el deixeble dialogants, decideixen de comú acord de reposar fins l'endemà), les quals són plenes d'una fervorosa exaltació del saber dels antics i d'una profunda rancúnia davant de l'orgull i de la garrulitat dels moderns; també és durament criticada la jerarquia eclesiàstica²⁹. Tot sembla indicar, doncs, que l'esperit que va guiar la traducció catalana del *Dragmaticon* era fonamentalment pràctic i enciclopèdic; no és estrany, per exemple, que l'anònim anostrador eludeixi referències clàssiques innecessàries (vegeu [18], 12-13: "Garda-t que mentre que fuigs d'un peril no cages en altre peyor", que correspon al llatí, pàg. 45, "vide ne fugiendo Scyllam Charibdim incurras"); en aquest sentit també cal recordar la seva (o dels copistes) escassa sensibilitat davant la transcripció dels noms dels grans de l'antigor (vegeu [10], 2: "i filosof, qui ac nom Cipri Affricani", és a dir, llatí, pàg. 34, "Scipio Aphricanus").

Pel que fa a les figures dels elements i de l'astronomia que illustren el tractat de Guillem de Conches, he comprovat que tant A com B reporten un material idèntic amb lleugeres variacions i errades. En aquest camp també s'observa que la versió catalana subratlla, en relació al text llatí que conec, la utilitat dels gràfics (vegeu [23], 11-13: "Mas car hom reté mils so que veu, a mostrar cové en aquest ajustament aquesta figura, que asís deu fer; e aquesta figura vol dir siuzugia", que correspon al llatí, pàg. 50, "sed quia melius retinentur quae oculis videntur, utriusque syzygiae fiat descriptio").

Tant A com B presenten nombrosos errors per omissió, repetició o mala lectura de l'original; els errors comuns són molt rars³⁰ en els fragments que he controlat, i, en canvi, molt sovint només el concurs dels dos textos permet de llegir els passatges on un dels dos presenta alguna errada. La llista de males lectures d'A i d'algunes variants de B que he reunit als aparats del pròleg i de l'Apèndix ho confirmen. No sembla, doncs, que hi hagi altra cosa a fer de cara a una edició del *Dragmaticon* català que transcriure un manuscrit controlant-lo amb l'altre. Pel fet de ser complet i gràficament més acurat, triaria A, tot i que sovint (tan sovint com B, però en llocs diferents) registra lliçons dolentes.

Pel que he llegit i transcrit, tinc la impressió que l'anònim traductor del *Dragmaticon* era una persona molt competent pel que fa a la

29. Vegeu la nota 16. És el plany dels "humanistes" del segle XIII davant de la invasió de l'aristotelisme i de la lògica que retrobem a l'*Entheticus* de Joan de Salisbury, per exemple. Vegeu edició R. E. Pepin, "Traditio", XXXI, 1975, pàgs. 127-193.

30. Una omissió d'AB a [10], 5; error en els números a [25], 9, i [25], 11-12.

comprensió del llatí de Guillem de Conches, ja que no he sabut trobar tergiversacions d'origen lingüístic: els passatges on esclaten les confusions són els que descriuen la combinatòria que s'estableix entre les propietats dels elements o alguna qüestió d'aritmètica³¹. La traducció no solament no practica el procediment del mot a mot, sinó que més aviat fa pensar en una versió respectuosa del contingut, però discretament lliure en l'aspecte literari³². El català del traductor, doncs, no sol copiar l'estructura de la frase llatina servilment, tot i que no falten detalls que delaten el calc, com ara certs ablatius absoluts molestos per a una orella romànica (vegeu [10], 37: "Mi viu, segur los combat", que correspon al llatí, pàg. 36, "me vivo securus pugna").

Si d'una banda tots dos presenten neutralitzacions de les *as* i de les *es* àtones, és a dir, que pertanyen al català oriental, A i B difereixen sistemàticament per qüestions de grafia (A escriu sempre *müyà*, i B, *migà*; A confon contínuament la *b* i la *v*, i B, en canvi, no; A prefereix formes com *doas* i *goanyar*, mentre que B escriu *dues* i *guanyar*, etc.); de tota manera, es fa difícil interpretar aquestes diferències en el sentit d'una possible modernitat o antiguitat de l'un respecte de l'altre (fins i tot quan les diferències en qüestió afecten la fonètica, com en el cas d'A *vou*, B *veu*, corresponents al llatí *voce*)³³. En canvi, sí que sembla clar que l'original de la traducció pertany a l'època d'Eiximenis i de Bernat Metge, és a dir, a una segona meitat del xiv generosament interpretada.

La traducció catalana del *Dragmaticon* no porta cap pròleg específic del traductor i, consegüentment, cap dedicatòria; en el seu defecte he editat la versió del pròleg de Guillem de Conches amb els corresponents apartats de lliçons errades d'A i de variants de B³⁴.

31. En canvi, tinc la clara sospita que l'edició llatina de 1567 altera l'original que el nostre traductor hauria traslladat correctament; vegeu, per exemple, com a la rúbrica [8] l'editor llatí elimina els exemples del *vi* i de la *llat* en l'explicació de l'emergència del cosmos del caos i produeix una sentència absurda. Ja he consignat a la nota 9 que no he manejat una edició crítica de l'original llatí.

32. Grafies com la *z* final (*partz*, *elemenz*) o la presència de *n* final caduca (*oraçon*, *ben*) intermitentment distribuïdes a tots dos manuscrits fan pensar en la supervivència d'hàbits d'escriptura provençalitzants i, per tant, més o menys arcaïtzants en ple segle xv. L'occitanisme de la llengua però no se'm mostra enlloc, ja que no em sembla cap pista la insistència en les formes *enlex/enlexa* o *ellex/elexa* per 'mateix'.

33. Per exemple, a la línia 24 del pròleg A llegeix *de mantinent* on B llegeix *manvéis*; però en altres indrets A també llegeix *manvéis* quan ho fa B ([7], 13).

34. La base del text és el ms. A (esp. 225 de la BNP), esmenat en els llocs dubtosos a base de B (esp. 473 de la BNP) i de la confrontació amb l'edició llatina. Heus ací el text d'aquesta versió transcrit i puntuat per mi a partir de la impressió cinc-centesca de Gratarolus, esmentada a la nota 19, pàgs. 1-4:

"Quaeris, uenerande dux Normannorum et comes Andegauensium, cur magistris nostri temporis minus credatur quam antiquis crederetur. Huius rei causam,

[1r] Ací es comensament d'un... *Domini Nostri Dei qui fecit celum et terram beate gloriosse senperque virginis Marie. Incipit suma de philosophia in vulgari et cetera.*

5 En nom del Pare e del Fill e del Sant Sperit. Tu, honrador duc de Normandia e compte d'Enjaus, demanas per què als maestres qui són en nostre temps creu hom meyns que als antics no creuria. La rahó d'aquesta cosa entenets que és, de la una part, per los maestres, e, de l'altra part, per los dexebles, e, de l'altra part, per los prelats. Quar dóas cosas són per les quals
10 doctrina ésser cosa d'on no pusca d'altra ésser enganat; e l'altra cosa és quant hom hy coneys en aquel saber d'on no vulla altra enganar. E la primera cosa d'aquestes és comparada a saber, e l'altra, a justícia; cor saber ensenya les natures de les cosas e demostra propetat de les paraules e obra les maravellas dels sofismas, les quals cosas són comparadas per estudi e per
15 doctrina e fermadas per lonc ús: ni en natura de les cosas ni en paraules no pot lo maestre leugerament ésser enganat; mas la justícia, que és àbit de

tum in ipsis magistris, tum in discipulis, tum in praelatis esse intelliges. Duo namque sunt quibus doctrinae alicuius creditur, videlicet quando unus ab alio falli non possit, et unus fallere alium non velit. Illi inesse cognoscitur, alterum quorum scientia, alterum iustitia comparatur; etenim scientia naturas rerum docet, proprietates uerborum ingerit, praestigia sophismatum aperit, quibus studio atque doctrina comparatis, usu et exercitatione firmatis, nec in natura rerum neque in uerbis potest magister facile decipi; iustitia uero, qui habitus est animi ius suum cuique tribuens, voluntatem fallendi ab animo expellit atque ad instruendum omnes quodam modo compellit. Quia igitur omnes fere contemporanei nostri sine his duobus officium docendi aggrediuntur, causa sunt quare sibi minus credatur.

"Discipuli etiam culpa non carent, qui, relicta Pythagoricae doctrinae forma —qua constitutum erat discipulum septem annis audire et credere, octavo demum annum interrogare—, ex quo scholas intrant, antequam scdeant, et interrogant, imo, quod deterius est, iudicant. Unius uero anni spacio negligenter studentes, totam sapientiam sibi cecisisse putantes, arreptis ab ea panniculis, uento garrulitatis et superbiae pleni, pondere rerum uacui abeunt. Et cum a suis parentibus uel ab aliis audiuntur, in uerbis eorum parum aut nihil utilitatis perpenditur, statimque quod hoc solum a magistris acceperint, creditur, unde magistri auctoritas minuitur.

"Praelati etiamsi, maximi episcopi, non sunt extra culpam, qui quae sua sunt, non quae Iesu Christi, quaerentes ut sine omni contradictione bona ecclesiarum distrahunt, sapientes et nobiles ab ecclesiis suis excludunt et ne locus uacuus remaneat, insipientes et ignobiles, umbras clericorum, non clericos, includunt. Inde fit, ut qui in scientia, si studerent, proficere possent, intelligentes se nihil aliud inde quam odium et inuidiam acquirere, episcopos diuitem arcam, non diuitem animum quaerere, diuersum tunc uitae uiam ingredientes, lucris et quaestibus inhiant animumque apodiantes, arcam ditis elaborant.

"Hae sunt igitur causae, dux illustrissime, quibus tota magistrorum dignitas et auctoritas periit, omnisque scientia sine spe fere euanuit. In te tamen et in filiis tuis aliquid persistit, quos non ut alii, ludo alearum, sed studio literarum, tenera aetate imbuisti, cuius odorem diu seruabunt, iuxta illud Horatii, quo semel est imbuta etc. Spe igitur ista excitati et incitati, tibi cum filiis tuis aliquid quod ad scientiam pertineat scribere proposuimus. Quod, si vobis placuerit, in bene placito vestro, iudicia aliorum acquiremus. Quis enim audebit improbare, quod audiret tantas et tales personas comprobare?"

coratge, que dóna son dret a cada un, gita de coratge la voluntat d'enganar e costrey n quaxx tots a apendre. E per asò, quar per poc tots aquells del nostre temps senes [Iv] [aquestas II] cosas s'entrameten d'ensenyar, és la cosa per què hom los creu meyns.

20

Los dexebles encara ne són en colpa, qui han lexada la forma de la doctrina d'un maestre qui hac nom Pictàgoras —en la qual era establít que'l dexeble oís e cregués per VII ayns e en VIIIè que demandàs—; de mantinent que entra en l'escola, enans que s'asiguen, ya demanen, ena ns, lo qui és pus leys, jugien. Cor éls estudien per espay d'un ayn negligentmen e cuyden-se que tota la saviesa han apres a he cayx par que li arrapen les vestiduras a la saviesa e van-sen plens de vent e de parlaria e d'orgull e buyts de les coses. E con los [oen] lus parents e los altres, en les paraules d'él s poc ho non res de prou hy conexen, e aquí éls creu hom que aquesta cosa sola ajen apres a dels maestres, per què l'actoritat del maestre se n minva.

25

30

Los prelat s encara, e majorment los bisbes, no'n són meyns de colpa, qui demanen aquelhas cosas qui són lurs, non gens las cosas de Jhesuchrist, per so que sens tota contradicció tiren a si los béns de les esgleyas e giten de lurs esgleyas los savis e los nobles, e, per so que loc buyt no'y romanga, meten-hi los no savis e los no nobles, qui són ombres de clergues. E per asò esdeven que, si alguns estudiaven en saber, no podrien gaire saber de prou; entenen que alre no'y guanyarien sinó ody e envega, e veen que los bisbes demanen l'arca [2r] rica, no lo coratge ric, e entren en diverses carreres d'on viuen e treballen-se de goanyar e obren lur mà e treballen-se d'enquir lur arca.

35

40

On, per asò, duc noble, aquestes són les cosas per què tota la dignitat dels maestres e la lur auctoritat se pereyx e tot lo saber e la esperança per poc s'envaneys. Mas en tu, emperò, e en los teus fills, està alcuna quantitat d'esperansa, los quals no às enbeurats en la tendra edat en joc de taules axí com fan los altres, mas d'estudi e de letres, e per so la odor del saber gardaren lonc temps; s'agons que diu Oraci, la ola nova gardarà o tendrà longament la odor d'aquella cosa de què hom l'aurà i vegada abeurada. Per assò nós, escmoguts d'equesta esperansa, avem ordenat escriure a tu e als teus alcuna cosa que tayn a ssaber, e, si a vós plau, goanyarem los judiscis dels altres en lo vostre plaer. Mas, qui gosarà desloar so que oirà que tan grans e aytals persones loen?

45

50

LECTURES REBUTJADES D'A

2 terra; philolophia. 16 leugragement lo maestre leugerament. 20 lo creu. 23 que demandàs que demandàs. 25 per estany i ayn. 27 vantsent. 28 con los lus. 39 cairias. 48 no escmoges. 49 goanyaran.

VARIANTS DE B

1-3 *In nomine Domini Nostri Jhesuchristi qui fecit celum et terram et beate gloriose semperque Virginis, incipit suma de philosophia in vulgari.* 4 Fil; Esperit. 5 conte d'Anyaus; són el. 6 més; antichs; entencs. 7 maestres de l'altra; dexebles de l'altra. 8 prelatz; Car; dues coses. 9 algú. 10 puxa d'altre cer enganat. 11 cant; hi conex en aquell; vula altre. 12 a ssaber; car. 13 coses; propetats; obre. 14 sofismes; coses; comprades; studí. 15 formades; coses. 16 mala justícia qui. 17 qui; cada i; volen-

tat d'enguanar. 18 car; tots aquestz. 20 so. 21 lexa la. 22 ach; Pitàgores; establít. 23 oys e creegúes; e lo viii que demanàs ara manvés. 24 ja; so. 25 leyg jutgen. Car éls s'estudien; nechlígentment. 26 saviea agen; quax; vestidures. 27 saviea; parleria; ergull. 28 com; lurs parens. 29 o no; hi; eleyx; ajen. 30 la auctoritat. 31 prelatz. 32 aqueles coses que; les coses de. 33 contradició. 34 eygleyes; loch; romangua. 35 nobbles; ombra de clergues no pas clergues. 36 esdevé; s'estudiaven; porien gayre seguir. 37 que éls no guanyarien; oy e enveya. E veem. 38 archa. 39 trebaylen-se de guanyar. 40 trebalen-se d'enriquir; archa. 41 assò, duc molt noble; coses. 42 perex; senes esperansa. 43 s'envanex; enperò; estan queacom. 44 abeuratz; la terra e dit. 45 asò la olor; guardaran longuament. Segons. 46 guardarà. 47 la olor; aquela; veguada. 48 ordonat. 49 plaurà guanyarem. 50 car qui gosarà; zo que oyrà.

3. APÈNDIX

Tal com he dit més amunt, ofereixo la transcripció dels folis 10v-29r del ms. 225 de la BNP, que, per les raons exposades a l'anterior apartat 2, és el que escolliria com a base d'una edició crítica de la traducció catalana del *Dragmaticon philosophiae* de Guillem de Conches. Les rúbriques d'aquest manuscrit, que he copiat escrupolosament i he numerat de l'[1] al [31], corresponen, llevat d'alguns casos en què hi figuren també com a rúbriques, a notes marginals temàtiques del manuscrit B; en canvi, ja s'ajusten més vagament a les del mateix gènere que apareixen a l'edició cinc-centesca de l'original llatí (Ed, esmentada a la nota 19). La indicació *Libre segon*, que precedeix la rúbrica [10], l'he introduïda jo respectant el sentit del text (compareu [9], 9-15, i [31], 15-17) i seguint la disposició de l'edició llatina esmentada.

M'he limitat a reproduir el text el més fidelment que he sabut i a corregir els errors evidents i els que se m'han palesat collacionant els mss. A i B i confrontant-los amb Ed; en cap cas, però, no he introduït canvis que m'obliguessin a refer el text sobre el llatí. He preferit deixar un text dubtós i copiar la solució llatina a l'aparat. Els afegits figuren entre claudàtors; altra mena de correccions i de supressions es poden retrobar a l'aparat (hi recullo totes les correccions que he operat sobre A, procedents de B o no, i també alguns errors de B, generalment salts de línia, i les divergències més grosses d'Ed respecte de lectures comunes d'AB).

Tenint en compte que el *Dragmaticon* té sis llibres (malgrat el silenci dels nostres manuscrits al respecte), el que he transcrit aquí sota equival aproximadament a una sisena part del seu total i recull el que podríem anomenar la teoria elemental del seu autor.

[10v] [1] DELS ·IIII· ELEMENS E PRIMERAMENT DELS ·II· QUE HOM NO VEU

Lo duc dix: Cor tu às en cor de tractar dels elemens, prec-te que aquí
fichs ton peu, so [és] que massa no t cuytz, cor deguna cosa massa cuytada
no pot ésser ben acavada, cor degun autor no trop escrit qui parle perfeytament.

5

Lo filosof dix: La tua costuma guarda de demanar, so és axí con tu demanaràs, jo axí te respondré. Mas avans que jo-u tracte, aioneste que no demans en cada loc raons de tot en tot scures, cor abastans si aduym raons que sien semblans de veritat. Mas lo nostre escrit se compara als escritz dels
10 altres e consenten aquels qui d'aysò mils àn escrit. Cor hom no deu demanar qui o à dit, mas què à dit; emperò no nec que si hom nomena la persona que no dé major gràcia a la bona obra.

Lo duc dix: Sola prova per semblant [11r] de veritat me bastarà là on no trovaràs raó de tot en tot certa.

[2] CON LO CORS SE FA DELS HELEMENS E QUÈ ÉS ELEMENT

Lo filosof dix: Element és aquela cosa que és trovada primera en lo cors quant se bastex e és derera quant lo cors se solta. És dit primer quant lo cors se bastey, per so cor él bastex lo cors, mas lo element no és bastit; és dit derrer con lo cors se solta, cor él lo bastex, lo cors, mas él no és partit.
5 Emperò raó bol, con axí que tot cors se pot partir en II coses grans exament, se pot solvre o soutar en coses fort poques que à n se; on, per asò, en cada I cors són alcunes coses que axí bastexen, que aqueles no són bastides de partz e aquestes coses són primeres al bastir e al solre són dereres.

5

Lo duc dix: En I cosa enlexa contradius a tu e Boeci, cor dius que I cors se pot soltar o solre en coses fort poquetes que à n si; e puxes dius que alcunes coses à al cors dereres quant se solven, e Boeci diu que tot cors gran sa minva en tant que no à fi.

10

Lo filosof dix: Asò que hom diu no finit en diverses maneres és dit en nombre e en mesura e en espècies, ni aquestes coses que hom diu no finides per nombre no són dites en una gisa no fenides per nombre aqueles coses que no estan tota via en I nombre e aquestes coses són les coses singulars axí con Pere, en Jacme e n'A[rnau], e cada I dels altres hòmens, d'on diu [11v] Plató les coses singulars no són finides o sertes, so és per nombre, cor ara se corrompen e ara se engendren e ara són poques e ara són moltes. Altres coses y à qui són dites no finides per nombre, no que no agen nombre, mas cor lo nombre d'eles apenes pot hom ésser cert o no jamés; donques totes coses són en nombre, mas unes són ara en I nombre ara en altre. À n'i altres que totz temps són en I nombre, e aqueles coses que hom diu no fenides per nombre, no les pot conèixer la pensa del hom, per so cor no dixen que el cors se pot soltar en coses fort poques fenides. E Boeci dix que cosa gran feniva en cosa que no à fi; aquesta cosa que no à fi és posada en aquesta derera guisa, so és que à fi. Mas la pensa del hom no y basta a conèixer e à y I altra natural sentència que diu que, axí con multitud creys
25 en cosa que no à fi, enperò no tota ni alcuna, cor tota à sert terme. Tot axí

20

25

30

granea minva en cosa que no à fi, enperò no tota ni alcuna, mas cor no és neguna cosa tant poca que, si la natura l'avía feta encara menor, que nom no agés.

Lo duc dix: Tot so que dius és escur; diu o pus clarament.

35 Lo filosof dix: Tota part en aytant con és nomenada de major nombre en aytant és menor, e aytant con és nomenada de menor nombre és major; d'on si'l nombre [és] menor, creys la quantitat de les partz, e si creys lo nombre, minva la quantitat de les partz, cor major és la miyana part que la tersa e la tersa que la quarta. E per so la granea minva [12r] en cosa que no à

40

fi en quant al nombre de les partz.

Lo duc: Tornas a asò que às dit.

Lo filosof dix: En cada i cors són coses tan poques que ajustades ensem fa[n] i cosa gran.

[3] DEL CORS CON SE COMPON DELS ELEMENS

En aquestas coses deym nós elemens e ha aquesta cosa s'acorda Costantí, qui diu element és la pus poca partida del cors simple.

[4] DIFERÈNCIA DELS ELEMENS QUE SÓN CALTZ E QUALS SÓN FRETZ

Les unes d'aquestes partz són caldes e seques e són dites pròpiament foc, e les altres són fredes e seques e són dites terra, e les altres són dites humides e són dites aygua; à-n'i altres caldes e humides e són pròpiament

5

apelades àer.

[5] CON PODEN ÉSSER FETES TOTES COSES DELS ·IIII· ELEMENTZ

Lo duc dix: Con aquestes partides són tantes que no àn fi e diversos corsos sien tots de diverses partides, con poyrà estar que III sien los elemens e totes les coses sien fetes d'aquests IIII helementz?

5

Lo filosof dix: Con les diccions són tantes que no àn fi, e tota dicció és part d'oració, emperò les partz d'oracion no són mas VIII; tot axí deym que cada partida és element, emperò IIII són los elemens, cor en III linages los pren hom enaxí con deym aquestes II oracions són de les partz [12v] d'oracion, emperò no són d'aqueles de les partz de oraçó departides, tot axí

10

deym que les corses són dels elemens, però no són d'aqueles enlexes partides ni són d'aquestz III linages departides. Per diverses ajustamens creà Déus los corses segons raó que vos direm.

Lo duc dix: Qui tengés amagadament la sentència de los epicuris, par-m'o, cor els dixeren que'l món era fet de athomis, so és a ssaber de la

15

pus poca cosa que hom trop que sia cors, so és los pols de la rala del sol.

Lo filosof dix: No és neguna secta tan falsa que no'y aja alcuna cosa de veritat, mas emperò a vegades no conex hom la beritat per la falsia que'y és; mas en asò que'ls epicuris dixeren que'l món era fet d'aquels atomis, ver dixeren, mas cor dixeren que aquels athomis eren sens comensament e

20 que bolaven per l'àer e eren partitz d'aquí avant que s'ajustayen en III grans
corses, faula és. Cor neguna cosa en fora Déu no pot ésser sens comensament
e senes loc, deym donques que aquestes partides creà Déus no departides,
25 mas en I bastiment, del qual parlarem adés, axí con creà les II meytats de
la terra [no departides e ans de la terra, mas en l'altra e ab l'altra]. Cor
Déus, que dix "feytes sien les coses" e feytes foren, pot crear les partides
e'l tot.

[6] SI SSÓN LOS HELEMENS VESIBLES O NO

Lo duc dix: Aquestes partz poques que dius que són elemens, diges si
les pot hom veer [13r] o no. Cor si hom les pot veer, per forsa esdevé que
5 sien longes o amples o g[r]osses; e si hom no les pot veer, con ab altre
sentiment corporal no les pusca hom percebre, so és a ssaber ni ab oyr ni
ab tocar, con serà ver so que diu lo filosof Lucretius, qui diu que negú no
crega que cosa que hom pusca veer nexa de cosa que hom no pusca veer?
E diu Macrobius tota calitat doblada creys e no fa lo seu contrari, axí con
10 calor justada ab altra calor creys la calor e no fa'n son contrari, so és fredor.
Donques, si cosa que hom no veu l'ajusta ab altra cosa que hom no veu,
jamés no porà ser cosa que hom no veyà; e axí, si hom no pot veer aquestes
pars que tu dius elements, jamás no porà yxir de les coses que hom veja,
con és cors.

Lo filosof dix: Aquela cosa que hom diu no sensibla és que no la pot
15 om veer ni apercebre ab seyn corporal, so és ni veer ni tocar, ni sola ni
ajustada ab altre de son linatge, así con és ànima, que I ànima ni moltes no
pot hom veer ni oyr ni tocar. Mas no és axí de les partz poques dels ele-
mens, cor si hom no pot veer ni tocar ni oyr I part poca, però, con sola I és
ajustada a les altres, fan-se I cors que hom no veu et ou e toqua, car cors
20 no és sinó partz poques ensems ajustades que són ensems elemens, per so
com la part justada a l'altra part [13v] és doblada e creys e no fa son
contrari.

Lo duc dix: Si aquestes parts poques són corses e tot cors à aquestes III
25 coses, lonc e ample e espès, segons que diu Boeci, que nengun cors no pot
hom trobar sens aquestes III coses, donques éls auran aquestes III coses.

E lo filosof dix: Aquest malaït ajustament de demanar que tu fas esdevé
cor tu no sabs los noms primerament e puy con los àn preses los filosofs.
Aquel qui posà aquest nom cors a la cosa feyta dels III elemens, posà so
que li fo veyares, d'on diu Boeci quant les coses foren feytes estaven segons
30 lo bastiment de natura, e'l coratge del home posà-y noms e apelà así basti-
ment de natura segons era feyt dels III elemens. Puxes lo[s] filosof[s], pen-
sans los primers comensamens de les coses, prengereren aquels eleys noms e
posaren-los als comensamens de les coses e aparellaren los comensamens
dels corses; mas són simples corses a differència dels conpostz, perquè hy à
35 cors simple, axí con són los elemens, e cors conpost, axí con són les coses
feytes dels elemens, per so cor diu Boeci negun cors no pot ésser trovat
senes aquestes III coses, so és a ssaber lonc e ample e espès. El o dix dels
corses conpostz dels elemens [14r], axí con és cors de home e pedra e altres
40 coses, no pas dels corses simples, so és dels elemens; són ditz corses e no
àn aqueles III coses, so és a ssaber, ni són loncs ni amples ni espeses.

[7] EN QUÈ NI AB QUÈ FOREN CREATZ LOS ELEMENS

Lo duc dix: Cor tu dius aquestes partides poques que apelatz elemens no foren creades departides mas totes justades, digues en què ni ab què són creades.

5 Lo filosof dix: Lo creador creà aquestes partz [po]ques en 1 gran cors et féu-ne 1 gran cors e no les departí per locs e mesclà-lls totes en aquel cors, axí que res d'el[e]s no-y avia fores d'aquel cors. E aquel cors pres e tenc tot loc, lo qual loc és lo cors que vuy se tenen. E aquela cosa apelaven los filosofs chaos, que bol dir confusió, cor totz los helemens eren ensems
10 mesclatz, cor les coses caldes se combatien ab les fredes e les humides ab les seques, segons que diu Ovidi que aquel cors era axí con gran montanya, e les coses caldes s'i combatien ab les fredes e les humides ab les seques. Mas d'aquest gran cors creà Déus manvés III corses, axí con nós direm, los quals alscons apelen elemens.

15 Lo duc dix: Lo creador, que totes coses creà ab sola la palaura e conex totes coses ans que sien feytes, per què fé aquel tan gran cors dels III elemens, pus que él savia que no [14v] devia gayre durar entegre?

Lo filosof dix: So que tu demanes negun no pot saber, cor nós beem tot dia les obres del creador e no savem raó per què; cor axí con diu lo profeta,
20 qui conseler fo de nostre senyor? Mas per so que a nós n'és bejares ten direm; puxes direm-te los altres què-n dien. Tota obra és de creador o de la natura o del mestre. La obra del creador és que creà les ànimes e los elemens de no re e ressucità los mortz.

[8] QUÈ ÉS NATURA E LA SUA OBRA

Lo duc dix: Enans que'm mostres la obra de natura, di-m què és natura.

Lo filosof dix: So nos diu Tulus que greu cosa és de dir què és natura, mas emperò deym natura és forsa donada a les coses que fa semblans,
5 axí con d'òmens nexen òmens, e de bèsties, bèsties, e axí de les altres coses semblans. Mas obra de mestre és ço que hom fa per son necessari, axí con bestedura per lo fret e casa per pluya e per bent que no-ns toc. Mas con la natura obra alcuna cosa, primerament la obra e la fa mesclada, puxes poc a poc e la partex e la forma. Cor primerament obra [lo most, puxes obra] la
10 feu, so és fergalada, e tramet-la al fons, et so que's leuger e pur tramet desús, e [15r] so que és miyancer tramet al mig loc. Exament en la leyt fa coses la natura mescladament, so és mantega e formatge e serigot; e puxes home partex ab sa maestia e la natura qui li ajuda. E per so cor la natura e'l mestre no podrien fer tan ben lur obra con lo creador, bolch lo creador que ia 1 ajudàs a l'altra; cor, si asò no fos, cuydara's l'hom que fos feblea
15 de natura con ela criava coses ensems mesclades. O, axí con dien los altres, per so creà mescladament les cosas, que-ns mostràs que gran confusió de les coses y poria aver si la amor de Déu no les agés ordenades.

[9] LO GRAN CORS DE QUÈ FOREN FEYTZ LOS ELEMENS SI'S MOVIA O NO

Lo duc dix: Asò m'avasta. Mas digatz-me, aquèl gran cors en què eren totz los elemens, movia's o no?

5 Lo filosof dix: Raó prova que no's movia, cor él conplia tot loc, donques no's movia de loc a loc; emperò moure's podia, cor era mesclat de totes les coses que's mouen.

Lo duc dix: Amic te fas de Plató, cor él dix tota cosa que ha cors que's pot moure per sobremoviment [e torna adés en ordre.]

10 Lo filosof: Com dix aquesta paraula, él pensà lo natural [moviment] dels elemens, cor ii d'aquels se movien a amunt, so són lo foc e l'air, e ls altres ii se movien a avayl, so són l'aygua e la terra, axí con nós direm. Mas, axí con [15v] me par, hujat est ara de demanar; si't plau, duc molt noble, alarguem aquesta obra entrò a deman, per so que confortem nostre esperit e nostra vou.

15 Lo duc dyx: Plau-me.

[LIBRE SEGON]

[10] LO FILOSOE DIRÀ DE QUÈ SÓN FETZ LOS ELEMENS

Demana va i hom a i filosof, qui ac nom Cipri Affricani, quina cosa faya dementre que sols estava, e respos-li: neguna ora no són meyns sols que quant són sols, ni neguna ora no'm pos meyns que fas quant me pos. E n'tès a dir que'l hom savi, si con se pertex a vegades de la compaynia, [és acompanyat] d'onratz pensamens; que, si ben los fols se cuyden que's pos con no li veen fer ni dir res, emperò lo savi dins en la penssa obra ab rahó e ab enteniment. Lo savi totz temps à què fer: si és de dies, lo seu huyl liga, la sua lenga enseya, la sua ma escriva; si és escur, la sua ànima lexa'rà la obra del cors e pensa de conèxer les coses corporals ab raó, e ab enteniment les coses que no àn raó. E per so, duc molt noble, depuys que de vós anit me partí, après de molts pensaments pensse en asò, so és que en la porta d'un vostre castel oý asò que hy era escrit: huy mal e demà pitz. Assò con esdevenga en moltes altres coses, [16r] en estudi de saviea és cert que y esdevé; cor huy veg lo mal e no dupte que demà no sia pitz, cor aquels per què l'estudi de saber à florit e floxex són mortz, e si alguns hy à que vuy viuen, viuen pobres, e ls macips e ls jòvens de qui hom deuria aver esperansa que aprenguessen, aprenen monsonegues e coses que no tenen prou, e no volen aprendre lo bon saber ni demanen bons maestres, mas aquels qui són ministres de la sua folia; enaxí és complit so que diu l'apòstol per lo sant Esperit: temps vendrà que no soferran de saber, mas a lur gisa ajustar-s'àn maestres, [a qui pruyran ces oreles]. E con aquestes coses veg, a penes me abstinch de plorar, cor cal fil se pot estar de plorar qui denant si vega la mare morta?

25 Lo duc dix: Plorar a fembre's taysn, mas contrastar als mals és de baró. Si ames la saviea, lexa les làgremes e contrasta als enemics ab palaura e ab escritz.

Lo filosof dix: Axí con pusqua o faré, e tu so que hyr demanest demana: huy, e tot.

30 Lo duc dix: Jasia so que jo aja molt a fer, no vuy l'exar la saviea ni'l saber per nuls afers. E asò consent Salamó, qui diu més val goaynar saviea e saver que aur ni argent, e tot quant que hom desiya no's pot comparar a saber.

35 Lo filosof dix: Per la mia [16v] volentat, tu, duc molt noble, aurias aquexa volentat, cor enaxí me combatria jo segur contra los enemics de la saviea e del saber.

Lo duc dix: Mi viu, segur los combat.

Lo filosof dix: Demana so quet plàcia de demanar.

[11] EN QUAL MANERA DEL GRAN CORS FOREN FETS LOS ELEMENS

Lo duc dix: Remembra'm que tu'm promesist hyr que'm mostraries con d'aquel gran cors devant dit creà Déus aquels IIII corses que vuy són apelatz elemens.

5 Lo filosof dix: Les partides caldes e seques que eren ab les altres mesclades posà Déu en lo sobirà loc e féu un cors de les espècies que acomet dels altres III l'nages de les partides, e per asò, con hy à més de les partides caldes e seques, són dites foc. E les partz altres que eren fredes e seques posà al pus jusà loc d'eles, enperò mesclà'y quacom de les altres e féu-ne 10 I cors, e aquest és apelat terra, con hy à més de les partz fredes e seques que d'altres. E a les partides caldes e humides ab quacom quey mesclà de les altres féu l'àer, e de les fredes humides féu l'aygua.

15 Lo duc dix: Si en la terra, que és freda, à alcunes partides caldes, donques à'y fret e à'y calor ensems, e axí II contraris seran ensems en I cosa, so és [17r] fret e calt.

20 Lo filosof dix: II contraris non poden star en I loc ensems ni en I part enlexa; mas ben poden estar en diverses partides d'un cors, axí com veem en los huls, quey à blanc e negre en diverses partz; mas cor tu dius que la terra és freda e calda, no és. Cor nós deym aquela cosa calda en què à més de calor que de fredor, e per so cor fredor à en la terra més que calor és dita freda. Exament los altres elemens non són ditz caltz, frets, humitz o secs sinó d'aqueles quey à més, enperò no nec que alcuna partida de la terra no sia calda.

25 Lo duc dix: Jo con toc la terra o l'ayga a vegades trop-la calda e quant serà bent a tremontana sent jo l'àer fret, e per so és asò que tu dius; mas que al foc aja partida freda o humida, en l'àer o en l'aygua partida seca, no o conec.

30 Lo filosof dix: Bestialment jugia qui segons la vista el tocar en aquestes coses jugia, donques hom qui à raó deu en aquestes coses jugar per raó, no segons que toca.

Lo duc dix: La raó d'aquesta cosa volria oyr de tu.

Lo filosof dix: Negun qui de dret endret és filosof no dupta que el foc no sia de natura de deguastar, cor deguasta si matex e les altres coses; per esters és escrita cosa que i partida del foc, e més que més en [17v] yvern, s'espexes e s muda en àer. E per so que part és minva e guasta del foc, en i temps o per si o per altre cové que s restaure en altre temps. E per açò en estyu tira a si una partida de l'aygua, so és les babors de les aygües, que muda en àer ans que a si les aja tirades, e per asò dixeren los naturals que'l foc se nodrex d'umor e so que él tira no o poria mudar d'aygua en foc si no o retenia o no o cohia.

[12] CON SE COU LO MENJAR PER LES ·III· VIRTUTZ

Totz los fisicians consenten en asò que fret e sequetat fan retenir, so és a saber ii coses obra la virtut retentiva que fa retenir lo menjar al ventre. E la virtut dejestiva, so és que cou lo menjar al ventre, obra ab calor e ab humiditat, cor calor seca e degasta la cosa e la torna encendra, axí con foc fa qui és calt e sec; e'l fret e'l sec fa gelar la cosa, e'l fret e'l humit departex la cosa. Per asò és çert que calor ab humiditat cou lo menjar e altres coses; e per so aquesta cosa que hom diu digeren bol dir con i cosa se muda en altra per lo bolir que fa. En aquel foc element [18r] à i virtut qui ha nom expulsiva, so és ab què gita de si sobrefluïtatz, e ab aquesta obra ab fret e ab humit. Et à i altra virtut qui à nom appetitiva, so és atractiva, ab què tira a si l'aygua, e aquesta obra ab calt e sec. Et per asò à al foc iii l'ynatges de les partides dels elemens, emperò à-n'i més de caldes e seques que d'altres, e per aquesta raó metexa pot hom provar asò metex dels altres elemens; d'on, com l'aer e l'aygua retingen, per cert és en éls la virtut retentiva, que no pot ésser sens fret e sec.

Lo duc dix: Dura és aquesta paraula, mas emperò no pusc trobar raó ab què y contradiga, emperò si sabs altra raó a asò que en lo foc aja res de fret e de humiditat, coven-te que la diges.

[13] PROVAT AVEM CON LO FOC ÉS ALCUNA COSA, FREDA E HUMIDA

Lo filosof dix: Cor los dos elemens jusans, so és aygua e terra, sien fretz naturalment, a vegades escalfen-sse per la calor que ve de sus; e aquesta calor con avala, o avala en cosa [que ela està o avala sens cosa que no està], mas no pot ésser que no y aja cosa en què estia. Donques avala en cosa en què està. E aquesta cosa en què està [18v] naturalment avala, donques és freda cor neguna cosa naturalment no avala, sinó solament freda, mas escalfa-se ab la calor del foc, e con aquela cosa devala naturalment tota l'aygua e la terra les escalfa.

Lo duc dix: So que tu dius no és necessari, so és no à a ésser per forsa, mas en altra gisa pot ésser, cor la calor pot venir del foc axí que neguna part del foc no y devalara. En aquesta gisa la jusana partida del foc toca la subirana part de la àer; la escalfa, et aquela part del àer és escalfada e escalfa-la de l'altra part, e asò fa entrò la jusana part de la àer, e aquesta la escalfa.

Lo filosof dix: No-s cové a duc que no pac so que promet. Tu-m dixist amunt que là on no auria raó nescèsària, ço és del tot vera, solament que agés semblant de veritat, avastaria, et ara dius que aquela raó no és nescèsària.

20 Lo duc dix: Jasia so que diga que aquela raó no és nescèsària, emperò per tot asò no la meynspreu.

Lo filosof dix: Ben se pot fer que sobre una cosa digan contràrias raons semblans de veritat, e la tua e la mia raó sien preses per semblans de veritat e neguna no sia presa per nescèsària, [19r] so és de tot en tot certa, que hom
25 alre dir no pusca.

E lo duc dix: En cada u dels IIII elemens atorch que-y à IIII lynages d'a-queles partides que avem parlat, mas deman-te si à res de fores los IIII elemens en lo món.

30 Lo filosof dix: Los naturals dien que el món és fet a guisa d'ou, e axí con al mig del ou és lo muyol e-l blanc, e entorn del muyol e entorn del blanc à I tela, e entorn de la tela és la closca, per sobra la closca no y à res del ou; tot enaxí en mig del món és la terra, e entorn de la terra és l'aygua, e entorn de l'aygua és l'àer, e entorn de l'àer és lo foc, e après lo foc no y à res del món.

[14] PER QUÈ LOS IIII ELEMENS FOREN CREATS

Lo duc dix: Diu Plató que neguna cosa no és feyta meyns de raó; deman-te per què són fetes aquestes coses.

5 Lo filosof dix: Si tu entenies Plató, que às así amenat autor, no duptaries d'asò, con diu que la raó de la belea de Déu demanava que faés aytal món que hom veés e tocàs, per so que hom ab aquestes II coses [19v] amés lo poder e la saviea e la bonea del seu creador e temés lo seu poder, e que honràs la sua saviea e que resenblàs la sua bonea. Et pus diu més
10 Plató, e con home no podia més veer senes foc ni tocar senes cosa ferma, cosa ferma és la terra, e per asò féu fer dos fondamens, so és lo foc e la terra.

[15] SI LA VISTA POT ÉSSER SENES TERRA NI LO TOCAR SENES FOC

Lo duc dix: Con la vista no pusca éser senes foc ni lo tocar senes terra, asatz no par, mas saber desig [si] la bista pot estar senes terra ni lo tocar senes foc.

5 Lo filosof dix: Cert és que la vista e-l tocar no són ni seran sens animal, con és de cosa bivent que à ànima e sent, axí con hom e bou e altres bèstias; d'on, si no és animal, no és la bista ni-l tocar; mas si foc e terra no era, no-y poria aver animal. Donques ni la vista és senes terra ni-l tocar senes foc no pot ésser.

10 Lo duc dix: Aquesta raó no és de filosof mas d'infant, atressí poria hom dir que senes sanc e senes cors no poria hom ésser; mas deman-te si la terra obra res en la bista ni el foc en lo tocar.

[20r] [16] SI LA TERRA OBRA RES EN LA VISTA

Lo filòsof dix: Massa gran calor e massa gran escuritat destruovexen la vista; calor tenprada la té en sa virtut, e per so cor en lo foc à gran calor, cové que's tenpre per alguna cosa escura, cor si no destruir-s'ia la vista.

5 Mas de los IIII elemens sola la terra és escura, e per so la terra tenpra la calor del foc per tal que la vista pusca ésser tenprada. E per so natura si à en mig dels huls i cosa negra per atenprar la claror. E per aquesta raó tramet als huls la malencolia que és negra e és escura, e per so la malencolia se porga per los huls.

10 Lo duc dix: Jo ben entén que la terra obra quehacom en la vista, mas vul saber si'l foc obra res en lo tocar.

[17] SI FOC OBRA RES EN LO TOCAR

Lo filòsof: Dix Ypocràs neguna cosa no pot hom conèxer ab tocar, si'l estrument, so és la mà, no's muda en natura de la cosa que toca. Ypocràs apela aquí estrument una substància d'èer que la ànima tramet de fores per

5 los nervis del cerveyl a avayl, de qui nós parlarem en aquest livre, e asò apelam nós, so és a ssaber, esperitz. E per so cor la ànima tramet a la palma de la mà, que és nerviosa, per so que mils senta, aquela substància d'èer, a qui dien los metges esperit, si toca cosa calda [20v] escalfa's; ab la qual calor torna al cerbel on sent la ànima, no que'l cerbel sia solament la ànima, mas cor y és la discreçó, so és lo sen e l'enteniment. E axí en aquel instrument la ànima conex la calor, exament esdevé quant toca cosa freda, car lo foc que tota via se mou, és comensament d'aquest moviment, e él és cosa per què aquest estrument corre de fora e torna de dins.

[18] DEL CREAMENT DELS MIYANS ELEMENS, SO ÉS L'ÀER E L'AYGUA

Lo duc dix: De la creaçó d'aquestz dos elemens, so és foc e terra, huy-més no dubte, mas bul saber raó per què los miyans elemens foren creatz.

5 Lo filòsof: Aquestz dos elemens estremers no pogren estar sens miyà, cor lo foc romandria buyt entre la i e l'altre, o lo foc devalaria a la terra o la terra puyaria al foc. E si la terra al cel bolgués puyar, con naturalment devalaria a aval, e si'l foc volgués a la terra devalar, cor él se mou naturalment a amunt, iria a amunt, e axí tot lo món sa soltaria e s solria.

10 Lo duc dix: Si la terra fos tan gran que tocàs tro a sus al mig loc del àer, e'l foc tocàs tro sus al loc metex, no-y agera el mig degun loc buyt, e axí lo món no-s solvera.

15 Lo filòsof dix: Carda-t que mentre que fuigs d'un peril no cages en altre peyor: si aquests II [21r] tocassen sens miyà, lo foc entrara per los fóratz de la terra e partirà la i part de la terra e cremara e tornara en sendra la terra. E, so que fóra pus mal, no pogra viure home en la terra, per qui foren creades totes coses, ni bèstias ni erbes ni arbres, [e assò] tot servex a home.

[19] PER QUÈ DÉUS CREÀ LOS ELEMENS [MIYANS]

Lo duc dix: Semblant és de veritat que no pogueren ésser senes miyà, mas maravel-me per què Déus creà los miyans elemens.

5 Lo filosof dix: Si sol l'àer fos al mig, con aja més natura de foc que de terra, mudara's l'àer en foc e a poc a poc fer-s'ia foc e cremaria la terra, e así seria aque[1] mal que damunt avem dit; exament si sol l'aygua fos al mig, cor s'acosta més a la natura de la terra que del foc, tornar-s'ia en terra tro a que fos tota terra: axí la terra justar-s'ia al foc.

10 Lo duc dix: Los lagaynoses e los tonedors o poden conoxer que aquels mals se n'esdevendrien si la i solament fos posat al mig, mas vul que'm diges: Déus no pot crear alcun cors al mig d'aquestz que fos igual a los dos estremers?

15 Lo filosof dix: En lo poder de Déu no-y pos negun terme, mas emperò dic que, si fet o agués, no fóra àer que hom alenàs, e meyns d'alenar no pot [21v] hom biure al més VII ores; ni fóra aygua, de la qual ha obs tot dia a usar.

[20] PER QUÈ DÉUS CREÀ II· ELEMENS EN MIG E NO'N CREÀ ·I· E POGRA'S FER SI HOME NO-Y AGÉS

Lo duc dix: Si Déus bolgés que'l món fos meyns d'ome, pogra i migà bastir entre aquestz ii estrems.

5 Lo filosof dix: Segons la natura de les coses, la terra e'l foc són contraris en III coses, cor la terra és grosa e massa pesant e no-s pot moure; lo foc és prim e agut e pot-se moure; a aquel miyà, donques, prengera de la i o del altre, o i cosa d'aqueles III, o dues de cada i, o de la i, i cosa, e de la altra, duas; cor si él no prengés neguna d'aqueles coses, no fóra covenient miyà
10 d'eles, cor tot miyà se deu covenir ab los estrems. Si de la i o del altre prengés sola i cosa, guarda què se'n seguirà. Posem que prengés de la terra la grossea; ab aquesta cosa no pogra aver del foc la primea, cor són ii coses contràries. Ara ajés del foc solament l'agudea, fóra donques cosa grossa e aguda, mas no-s pogra moure, so és contra raó; exament en les altres coses
15 o pot lo savi ligidor entendre, cor entre gros e prim e agut e mol e cosa que-s pot moure e que no-s pot moure [no] aja miyà, [22r] si aquel miyà una cosa sola reebés de la i e del altre, los ii romangeren contraris senes miyà, dels quals no à negun.

[21] DE LES CONPLECCIONS DELS ELEMENS

Lo duc dix: Jassi'aysò que ja m'aesme què pot ésser so que tu dius, bul jo enperò que diges breument los justamens que se'n poden fer de la i e del altre, si i miyà ne pren part.

5 Lo filosof dix: II contraris no poden ensems ésser en i cosa, e si lo miyà

10 aquel presés [de] la terra i cosa e del foc altra d'aqueles vi devan dites, que en aquella cosa auria gros cors axí con la terra e agut axí con lo foc, e adoncs no-s poria moure per la terra ensà e per raó del foc mouria-s. O seria gros que no-s pogués moure axí con la terra e que-s pogués moure axí con lo foc, o seria mos e no agut, o mos e prim e que-s poria moure e no moure, o seria mogut e movable, e axí ni gros ni prim e que no-s poria moure, e prim enaxí ni mos ni agut, e enaxí no pogra estar ni ésser i miyà sol entre'l foc e la terra per res. Per esters, si aquel miyà prengués solament i cosa de cada un, d'aqueles vi auria solament dues coses; en cada i dels estrems elemens 15 n'à III, so és a saber lo foc e la terra, e adoncs exira-n miyà meyns covinent dels [22v] altres davan ditz e no pogra ni si ni los altres guardar.

Lo duc dix: Jo ben veg que aquel miyà no pot prendre i cosa solament de la i e del altre, mas mostra-m què fora si de la i e del altre ne prengés dos o de la i o del altre dues.

[22] QUE-SDEVENGERA SI EL MIYÀ DELS ELEMENS PRENGÉS I COSA O DUES DE LOS ESTREMS ELEMENS

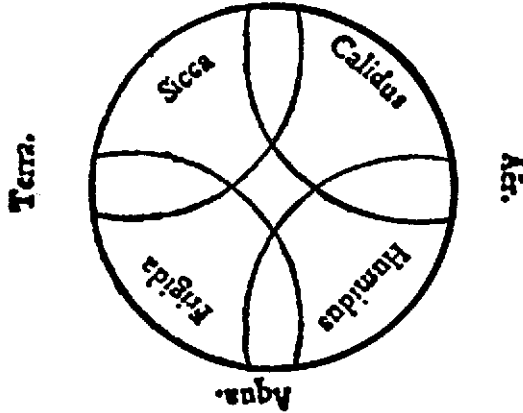
5 Lo filosof dix: Si n'ages II de cada I, quatre n'agera, mas d'aqueles vi [non] pogra aver III que no agés II contraris. Sin prengés de la i una e de l'altre II, més auria d'aquel de qui-n prendria dues, e axí mudar-s'ia pus tost en aquel de què-n pendria II, e axí lo món solvira's.

Lo duc dix: Diu altres coses e asegura yo per juey que i element en mig no-y pogra bastar.

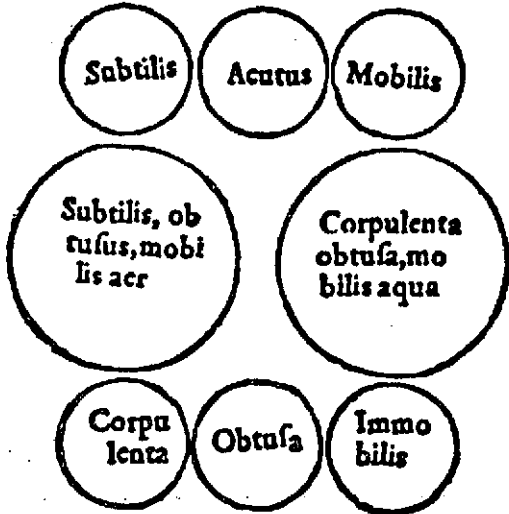
[23] EN QUAL MANERA SÓN FEYTES LES COMPLECCIONS EN LOS ELEMENS

5 Lo filosof dix: II elemens són creatz en mig e cada i d'aquestz prenen dues de les dites calitatz o coses d'aquel que li és pus prop e d'aquel que li està luyñ prenen-ne I. Axí con l'aygua és grossa e mesa, axí con la terra, e mou-se; e axí com l'àer és prim e mou-se [23r] con lo foc e és mogut con l'aygua. E axí en aquest ferm ajustament los devan ditz elemens s'acorden e per l'ajustament, cor la terra és freda e seca e l'aygua freda e humida e l'àer calt e humit e el foc calt e sec. E acorden-se encara en lo pes, cor 10 aytant con pesa la terra pus que l'aygua, aytant pesa l'aygua més que l'àer, e l'àer pus que'l foc, e el foc pesa meyns que l'àer, e l'àer meyns que l'aygua, e l'aygua menys que la terra. Mas cor hom reté mils so que veu, a mostrar cové en aquest ajustament aquesta figura, que así's deu fer; e aquesta figura vol dir siuzugia.

50 LIBER
 utriusq; syzygiæ fiat descriptio. D.
 Sed quia de syzygia mentionē fecisti,
 Ignis.

Ignis.

Terra. dic

° Reproduïm la figura impresa a la pàg. 50 de l'edició cinc-centsca del *Dracmaticon*. La que es veu en els manuscrits catalans disposa a l'interior i a la corona circular d'una única circumferència els noms dels elements, les quatre qualitats cardinals (secor, fredor, humitat, calor) i les sis dels elements extrems compartides pels mitjans (agudeses, subtilitat o primor i mobilitat, per una banda, i els seus respectius contraris per l'altra: obtusitat (*mossa?*, element *mol*, [20], 15; *mos* [21], 10 i *passim*, i *l'aygua és grossa e mesa* [23], 4), grossesa i immobilitat).

[24] QUÈ VOL DIR SIUZUGIA SÒLIDA E PLANA

[23v] Lo duc dix: Cor tu às aüt esment d'aquesta cosa siuzugia, di-me què vol dir siuzugia e què bol dir sòlida e què bol dir plana e per què.

Lo filosof dix: Siuzugia bol dir, cant à la vou, ajustament de tota cosa, 5 mas quant al dret seyn vol dir ajustament de les coses qui's desacorden en qualitat, axí con la terra e'l foc s'ajusten per Π miyans, so és a saber per l'àer e per l'aygua, qui són en mig e axí con la terra e l'àer s'ajusta[n] per Γ miyà qui és en mig, so és l'aygua, enaxí a l'aygua el foc ab Γ miyà que és en mig, so és l'àer. E ajustament de Π estrumens o per Π meyans vol dir sòlida, 10 cor lo lur [contrari] està en Π calitat, e axí con cossa plana és dita sòlida cor fa ajustament de tres coses contràries, so és cor és longa e ampla e espessa. E plana bol dir ajustament de terra e d'àer o d'aygua o de foc, cor los contraris d'aquests són en Π qualitat, so és a saber la terra és freda e és seca e l'àer és calt e humit e l'aygua freda e humida e'l foc calt e sec.

Lo duc dix: Cor nós parlam de la creació dels miyans, diges-me so que bol dir e so que diu Plató, que si lo cors de tota [24r] cosa agés longea e amplea solament e no neguna grossea, sol Γ miyà hy bastara, mas cor los 15 corses són grossos e ab Γ miyà no poden ligar, Déus à-y donat dos miyans. Què bol dir so qu'él diu? Cor nós veem que Π coses s'ajusten senes tot miyà, axí con la terra e l'aygua e altres Π qui s'ajusten ab Γ miyà, axí con la terra e l'àer, cor l'aygua és al mig.

Lo fillosof dix: N'ons à què fer que nós esponam así les paraules de Plató, mas hic posem les sentències dels filosof[s], so que àn dit de les 25 substàncies, cor nós avem ditz dels elemens tot ço que'n dix Plató encara més, si ben vos avem espostes les sues paraules.

Lo duc dix: Si no t'és [g]reu di-m so quet deman.

Lo fillosof dix: Asò és força, cor a tu deg dir totes coses. Dic-te breument so que-m n'és viyares. Los dicipols de Pictàgoras agren aytal costuma: 30 so que's tayn a les coses daven als nombres et so que pertayn als nom[b]res daven a les coses. E per so aquest nombre de VIII apelaven justícia, cor era egal; e'l nombre de VII appelaren Pallas, qui fo nom d'una dona. E Plató, qui fo de la escola e de Pictàgoras, [24v] en aquel capítol que à [d]els nombres, dóna-o al món; e aquesta és la raó per què aquel nombre a qui él diu solidus no's pot ligar ab Γ miyà, a aquel qu'él diu pla se liga ab Γ miyà.

[25] QUÈ ÉS NONBRE SOLIDUS E PLANUS E QUÈ ÉS LIGAR LOS NONBRES AB MIYÀ O AB MIYANS

Lo duc dix: Què és nombre solidus e què és nombre planus e què és ligar los nombres ab miyà o ab miyans?

Lo filosof: Aquel nombre és dit solidus que à III egals vous, axí con II , III e II , qui fan VIII , e III begades IX , qui fan XXVII . Aquel nombre és dit planus qui à II vous egals, axí con II e II , qui fan III , e per III vegades III , qui fan IX . Ligar lo nombre vol dir con hom troba nombre miyà entre Π nombres qui és egal al major e al menor, axí con VI entre III , e asò trôba 10 hom en los plans nombres, mas entre Π nombres que ajan nom solidi no

pot hom asò trobar, mas ii n'i troba hom axí con entre viii e xxvii aja xii e xv, per so cor los nombres qui àn solidat no's poden ligar ab i miyà. Dix [25r] Plató que les coses sólides no's poden ligar senes ii miyans, e axí dóna a les coses so que pertayn als nombres. E per aventura Plató per laer
 15 dels naturals apela aquí solidat la contrarietat la qual està en iii qualitats naturals [que], per les raons davant dites, no's pot ajustar per i meya; e per aventura apela aquela planea la contrarietat que és en ii qualitatz a qui abasta i miyà. E per so i cosa és cors que és dit solidum e altra cosa és contrari [solidum, e axí los corsos qui són dits] solida, so és ferm[s], e senes
 20 miyà o ab i miyà se poden ajustar, mas los contraris que són ditz solida, no. Lo duc dix: De la creaçó dels elemens e del ajustament d'èls abaste ab so que me n'às dit. Mas vul que'n diges si's poden moure o no.

[26] DEL MOVIMENT DELS ELEMENS

Lo filosof dix: Dels elemens e movimens alguns n'i à qui's fan segons substància, e aquest[s] se fan e engendren e corrompen. Altres n'i ha que's
 5 fan segons quantitat, e aquestz crexen e minven, e altres n'i à que fan segons qualitat, so és con se muden d'una qualitat en altra, axí con de calt en fret e de blanc en negre, per so cor los elemens se [25v] muden segons substància almeyns en ses partz, axí con nós direm, e crexen e minven e's cambien en ses calitatz; per què dubtes si's mouen?

Lo duc dix: Aristòtil o diu, que la cosa se mou per so que tu às dit, mas diu con se mouen per engendrament e per corrompiment en ses partides.

Lo filosof dix: En i partida [del an los] ii elemens, que naturalment són prims e sobirans, esdevés que tornen espeses e la una partida d'èls muda en los ii elemens jusans. E la altra partida de l'ayn los ii elemens jusans, que naturals són grosses, esdevés que s'aprimen e la una partida d'aquels
 15 muda-sse en los dos sobirans.

Lo duc dix: Di-m si't plau raó de la cosa que fa engruxar los sobirans elemens e los jusans aprimar.

Lo filosof dix: Negú qui aja sana pensa no dupta que'l sol no sia font de la calor jusana, e per asò cor toca al signe del cel qui à nom càncer qui és prop d'aquesta terra nostra tenprada, encén i partida del àer e fa lo foc, e l'àer, qui sent lo seu minvament, aprima l'aygua e muda[-la] en si; e l'aygua, [26r] escalfada e aprimada, e aprima la part sobirana de la terra, e ab la calor sua escalfa-la e fa-la fondre. E con lo sol és en i altre figure qui à nom capricorn, qui és fort luynd de nós, la terra e l'ayga, ab la natural fredor que àn, engroxen-se, e l'aygua, feyta espessa e pus freda, toca l'àer e enfreda-lo e torna-l espès; en i partida d'él torna-l en si enlexa. [E l'àer feyt espès engroseex e espeseex lo foc e muda del foc i partida en si enlexa.] E per so en estiu les coses jusanes s'aprimen cor lo sol no és prop e's muden en les sobiranes, en yvern esdevé lo contrari, e per esta cosa lo món està que no's solta.
 20
 25
 30

Lo duc dix: Dien una cosa de iii coses m'às fet cert, cor veg que los devant ditz iii elemens, que en partides s'engenren e's corrompen e s'acrexen e's minven e's cambien entre ells de lur calitat; mas espero que'n diges con se mouen de loc a loc.

[27] DEL MOVIMENT DELS ELEMENS CON SE MOUEN DE LOC A LOC

Lo filosof dix: Moviment [de loc] o és en [26v] hun loc o de i loc a altre loc. Moure en i loc és que's mou tota via en i loc e los seus membres mou en i loc, axí si jau e's gira. Moure [d'un] i loc a altre axí con tota la
 5 cosa que ara és en i loc e ara és en altre. E aquesta moguda fa's en vii guis-
 sas: desús, dejús, devant, darrera, a la part dreita, a la esquerra, entorn
 entorn. Per aquestz movimens [és] i via natural e altre accidental. Los ii ele-
 mens baxes se mouen a avayl e los ii sobirans a amont per natura. Asò pots
 10 provar per les partides d'èls car no'y à neguna part de terra o d'aygua que
 si om la leva a amunt e la lexa per si estar que no devayl; en aytant con la
 terra és pus pesant que l'aygua, en aytant cau jus e's baxa pus tost. Exa-
 ment si alcuna partida del foc o del àer devala per accident, so és per forsa,
 con lum en candela, la candela crema qui puyarà a amunt lo foc, mas lo foc,
 15 en aytant con és pus leus que l'àer, en aytant puya pus tost; enperò jasci'aysò
 que naturalment los elemens ajen aquestz ii movimens, negun d'èls no's
 mou de son loc en què està naturalment.

Lo duc dix: Plauria'm si'm deyes per què no's mouen per lur natural
 [27r] moviment e qual d'èls se mou per accident e qual no.

[28] CON LO FOC NO'S MOU DE SON LOC

Lo filosof dix: No't gos negar so que a tu plau, per so lo foc, jassia so
 que's moga a amunt enperò no's mou de son loc on Déus l'à posat lasús,
 5 cor negun loc no'y à de sobre lo foc. E per so no pot puyar ni's mou devant
 ni darrera ni a la part esquerra ni a la dreita ni entorn entorn. Avalar no
 pot cor asò seria contra sa natura e més que més cor tot lo loc jusà és ple
 de corses qui són pus espeses que él. D'un loc en altre no's pot moure cor
 de fora él no'y à negun loc; la sua leugeria veda que no estia, per asò, don-
 10 ques, està en aquel loc on se pot e s'à a moure. E la terra cor se mou natu-
 ralment a aval, cor ela és pus aval de totz e no's pot moure pus a avayl,
 donques si's movia de son loc, auria a pujar, so que seria contra natura.

Lo duc dix: Qui no's pot partir de son loc ben o sé, mas no sé si's mou
 en son loc estant.

Lo filosof dix: Tem-me que no ajes oït aquel filosof qui totz temps ans
 15 de menjar és frenètic, so és que à i malautia en lo [27v] cap que'l fa tornar
 orat, e depús menja e él és enbriac, cor als enbriacs e als frenètics par que
 totes les corses se mogen entorn; donques dix que tota la terra se movia ab
 totz los bastimens.

Lo duc dix: Ab actoritat e ab raó los vens, no ab mal dir.

20 Lo filosof dix: Si actoritat hi bols ojes lo propheta: *qui fundasti terras
 super aquas*, so és que às fundat la terra sobre les ayges, on sant Ambròs
 diu: tu donest a la terra que no's pogés moure. Si'n vols raó, la terra per
 la sua grossea, e car és freda e seca, és pesant que no's pot moure; e per
 so cor aquestes dues corses, so és a saber fredor e sequetat, no són convinens
 25 a moure, e potz-o conéixer cor en yvern fa a glassar l'aygua e veden-li que

no corre; e per so neguna cosa en aquestes II coses ajén seynoria no's pot moure.

[29] PER [QUÈ] LA TERRA NO CAU CON SIA AL MIG DE L'ÀER

Lo duc dix: L'ocel, que és pus leuger que la terra, mentre que's mou en l'àer sofer-se; si no's mou, queaurà. Donques, con la terra sia en mig de l'àer, so és a ssaber, con és en aquella part que és en mig de l'àer, [28r] si no's mou, per què no cau?

5 Lo filosof dix: En II gisses diu hom que sia en mig de l'àer, so és a saber, con és [en] aquela part que és en mig de l'àer o cor à àer de cascuna part. Mas la terra tota està fora de l'àer, mas l'àer la avirona de totes partz, e per so diu hom que és en mig de l'àer, e per so con la terra no à avalar, 10 no's cové que aja cosa que la sostenga, cor sostenir apela hom que sia tenguda la cosa per forssa d'altre en lo sobiran loc. Encara hy à altra raó per què no's mou, per so cor lo foc avirona la terra de cada part e ab la forssa que ha del tirar esforssa's de tirar la terra e la terra contrasta-li al tirar, per què la terra no's pot moure ni amunt ni aval ni denant ni derrera ni ves nula 15 part, axí con avem oyt de la sepoltura de Mafumet, que és de ferre, e pedra d'ayman sofer-la en l'àer. D'on, si la terra en mig de l'àer és per la forssa que à lo foc de tirar, sofferir-se poyria.

[30] SI LA TERRA ERA FORADADA TOTA, I PERA QUE CAEGÉS ON ERIA

Lo duc dix: Totes coses que molt pésan [28v] avalen naturalment, axí con la terra; donques vul que'n diges: si la terra era foradada de la I part entrò a l'altra, e hom gitava una pedra en aquella part, so és a saber lo forat, 5 que'n seria d'aquela pedra?

Lo filosof dix: Si la terra per esgardament dels III elemens és dita baxa, enperò la miya part de la terra és pus baxa de les altres partz de la terra; d'on si asò era, aquela péra que hom la metria per lo forat de balara entrò al miyà de la terra. E si per aventura passava oltra lo miyà, per la forsa del 10 caura, puxes si tornara a aquel miyà per natura; e si passaria al retornament I poc lo miyà, sempre si tornaria, e axí a poc a poc torna'l miyà e passa'y meyns cada begada lo miyà; ajustar-s'ia al miyà e aquí estar s'ia.

Lo duc dix: Dit avem asaz dels movimens dels stremers elemens, digem aquí avant dels movimens dels miyans.

[31] DELS MOVIMENS DELS MIYANS ELEMENS

Lo filosof dix: Si no à's oblidat so que hom t'à dit del moviment dels stremers, no duptaràs del moviment d'aquels qui [29r] estan en mig; cor tot loc sia pus sobirà que l'aygua enfora la terra, pujar sia contra natura de 5 l'aygua. El loc pus bax és tot ple de la terra, cor ayxò és que l'aygua no pot pus puyar sinó axí con s'és, ni pus avalar; exament con lo foc sia desobre l'àer e l'àer no pot pus puyar sinó con és devalat, cor seria contra natura,

- per so los ii elemens mouen-sse. en lur propi loc. Del moviment de l'air que fa ab vent e ab ample foc, tractarem con parlarem de les altres coses; dels brugitz de la mar e dels movimens [de les aygues] direm con tractarem dels baxes elemens. E per so lo món està ferm, cor aquels que dien que els elemens no àn altre loc en què trespassen mas estant en lur loc.
- Lo duc dix: En aquestes coses massa hy às tringat a dir; boldria d'aquí avant dels altres tractasses.
- Lo filosof dix: Cosa que trabala e no's posa no pot molt durar, donques posem-nos aquesta nit.
- Lo duc dix: Acort.

APARAT DE CORRECCIONS

- [1], 3 so és que massa B.
- [2], 9 al solve són de res B.
 10 contradich a tu e Boeci diu que tot cors gran se minva B.
 17-18 e aquestes coses... altres hòmens, manca Ed.
 34 di-ho pus obert B.
 36 en yatant és A.
 39 no ha fi quant al nombre de les partz, mas quant als noms de les partz B.
 40 quant... partz, *repetit al marge* A.
 41 torna's a açò que à dit A, *text* B.
 43 fan una cosa gran B.
- [5], 1 ponden ésser A.
 2 diverses coses sien totes A, *text* B.
 4 e totes... helementz, *afegit al marge* A.
 13 la sentència de la pus pocha cosa que hom trop B.
 15 rala, *corregit sobre* raig A; raga B.
 24 no departides... l'altra B.
- [6], 4 o si hom.
 6 que neguna crega A, *text* B.
 14 no sensible o no vasible és que no B.
 20 elemens, però so quant la part A, *text* B.
 29-30 segons lo bastament de natura so qui cra feyt e el coratge A, *text* B.
- [7], 3 digues ab què ni ab què, *text* B.
 7 que res d'èls no y avia formes d'aquel cors A, *text* B.
 23 los morts e semblans coses B; mortuorum resurrectio, partus virginis et similia Ed.
- [8], 9 obra la feu A; prius namque operatur mixtum, deinde quod in eo est feculentum et grave, ad infimum locum trahit, quod vero leve est, ad supremum Ed.
 11-13 Similiter mixtim creat quatuor substantias, quas postea homo, adiuvente natura, artificiose parat Ed.
 16 E axí con dren A, *text* B.
 17 que'ns mostraras que A, *text* B.
- [9], 7 Platoni, cuius amicum te constituis, aperte contradicis, ait enim Ed.
 8-9 per sobremoviment dels elemens A, *text* B.
- [10], 4 ni neguna sahó no'm pos may que fas cant me pos B.
 5-6 et, si quandoque a coetu hominum separetur, coetus tamen honestarum cogitationum illum comitatur Ed.

9 la sua lenga e enseya, la sua mà escriu A, *text B*; oculus illius legat, lingua doceat, manus scribat Ed.

13 Ela con esdevença A, *text B*.

22 *text B*.

23 car fil se post estar de plorar A.

25 plorar a fombres tays que ploren mas A.

31 ni lo saber per los afers B.

32 no.s pot comprar a saber A.

34-35 Utinam dux illustrissime huius voluntatis exercitum haberes Ed.

[11], 1 del gran cors feren fets A.

6-7 espècies e que... lynages e de les partides A; atque ex eis, adiunctis tamen quibusdam ex reliquis tribus generibus particularum, unum constituit Ed.

27 no ho conech yo B.

40 culya A, *text B*; nisi retineat et digerat non transformat Ed.

[12], 15 l'aygua no tingem per cert A, *text B*; cum igitur aer et aqua retineant, est in eis vis retentiva Ed.

[13], 1 provat aven.

4 o avala en cosa en què no està mas A, *text B*.

[14], 5 aytal nom que hom veés A, *text B*.

[15], 1 pot ésser senes res ni lo tocar A, *text B*.

3 desig la bista A, *text B*.

[17], 3 nisi prius instrumentum vertatur in naturam rei sensatae Ed.

5 e assò apelen los metges esperits B; omès Ed.

7 mil sentra aquela A.

12 és comonsament d'aquest moviment A.

[18], 16 arbres tot servex A, *text B*; neque arbores, quae homini deserviunt, existerent Ed.

[19], 9 los lagaynosos e los tenedós o poden A, *text B*; lyppis et tonsoribus haec et alia Ed.

15 de la qual ha a obs A; de la qual ha hom obs B.

[20], 6 massa pensant A.

12 foc la primera AB.

13 solament la ajuda A, *text B*.

15-16 cum enim immediata sint circa corpora, corpulentum, subtile, acutum, obtusum, immobile, mobile Ed.

16 no.s pot moure no-y ha migà B.

[21], 5 contràries A, *text B*.

7-8 vel esset corpulentum vel acutum, vel esset obtusum vel subtile et tunc careret mobilitate et immobilitate Ed.

8-13 O si... per res AB; vel corpulentum et mobile et sic nec obtusum esset nec acutum, vel esset obtusum et subtile, et tunc iterum nec esset mobile, nec immobile, vel obtusum et mobile et sic nec corpulentum nec subtile, vel immobile et subtile et sic nec obtusum esset nec acutum, vel immobile et acutus, tunc nec corpulentum nec subtile esset.

[22], 3-4 aqueles vi ne pogra aver A, *text B*.

[23], 4-5 axí con l'aygua és grossa e axí con l'aer B; est enim aqua corpulenta, obtusa, mobilis; aer vero subtilis, obtusus, mobilis Ed.

6-7 In hac igitur sola syzygia corpora praedicta concordant. Quae enim vicina sunt, duas habent communes qualitates, in tertia differunt. Similiter in plana syzygia concordant, est enim terra frigida et sicca Ed.

11 veu, e mostrar A.

13 vol dirurgia A; vol dir sirurgia B.

[24], 10 cor lo lur amar (?) A, *text* B; con sossa plana A, *text* B.

11 in tribus dimensionibus vel quia ad similitudinem nervorum solidorum sint coniuncta Ed.

29-30 et so... daven *afegit al marge* A.

32-33 que a els nombres lur donao al mon A, que es ells nombres donao B.

[25], 7-8 axí con π e III qui fan v A, *text* B.

9 axí con VI entre III AB; quemadmodum inter quaternarium et novenarium senarius Ed.

11-12 mas π n'i troba hom... xv AB; sed duo inveniuntur semper ut inter 8 et 27 sunt 12 et 18, sic 8 12 18 27; omnes isti sunt in sesquialtera proportione Ed.

13-14 no-s poden ligar sens π miyans, e asò dóna a les coses so que-s tayn B.

15-16 qualitats naturals per les raons A, *text* B.

18-19 contrari solida so és ferm A, *text* B.

[26], 2 lo flosóf: dels movimens, alguns n'i à B.

11 en I partida als II elemens A, *text* B.

11-12 són en la una partida primers e sobirans e esdevés A, *text* B; e sobirans e esdevés B.

12 tornen espeses a la una partida A, *text* B.

14 que l'aprimen A, *text* B.

21 muda en si A, *text* B.

26-27 si enlxa. E per so A, *text* B.

31 si-m una cosa de III coses, mas fe-m cert A, *text* B; unum dicendo satis tribus fecisti Ed.

[27], 2 movimen o es en hun loc A, *text* B.

4 Moure I loc A, *text* B.

7 localium motuum alius est naturalis, alius accidentalis Ed.

8 Asò pols provar A; pot hom B.

[28], 4 nis meu devant A, *text* B.

[29], 7 con és aquela part A, *text* B.

15 que és de ferre en pedra d'ayman A, *text* B.

[30], 8 aquela part que hom la metria A, *text* B.

12 e passay més A, *text* B.

[31], 10 e dels movimens direm A, *text* B.

17 lo duc: atorch-ho B.